

AUGUSTS VILHELMS

HUPELIS

un

Vidzemes zemnieki 18.g.s.otrā

pusē tā rakstos

J. RISS.

Zemnieku saistīšana pie zemes senā Livonijā sākusies jau 15.g.g.otrā pusē; mazākais visvecākie dokumenti, kas liecina par zemnieku-bēgļu izdošanu viņu kungiem, /Ausantwortung der Bauer/ pieder šim laikam. Līdz ar saistīšanu pie zemes bij sperti pirmie soļi padarīt brīvo zemnieku par dzimteilvēku. Tālākie dzimtbūšanas izveidošanās etapi un šīs iekārtas ieaušanās senā Livonijas dzīvē grūtā saskatāma. Tikai to varam sacīt, senai Livonijai izirstot 1561.g., zemnieku saistīšana pie zemes un tā tad to pārvēršana dzimteilvēkos bij noticis fakts. Privilegium Sigismundi /1561/ atzīst bruņinieku tiesības tiesāt savus zemniekus kā civilās, tā kriminālās lietās un zemniekus pašus par saistītiem pie zemes - glebae adscripti.

Zviedru valdības laiks ienesa zemnieku grūtā stāvoklī dažu atviegļinājumu. Jau Gustava Adolfa 1632.g. ordonance stipri ierobežoja muižas tiesas varu, atstājot tai tikai mājas pārmācību. Bet it sevišķi muižnieku rīcības brīvību ierobežoja muižu redukcija, caur ko zviedru valdība piespieda arī pēdējos pie valsts finansielo nastu nešanas. Reducēto muižu reizējie īpašnieki bij caur redukciju īstenībā pārvērsti par savu muižu arendatoriem, tā ka muižu ienākumi galvenā kārtā nāca par labu kronim. Bet arī zemnieku stāvoklī redukcija stipri uzlaboja, klausās

bij noteiktas, un līdz ar to ierobežota muižnieku patvaļa attiecībā uz saviem zemniekiem; zemnieki pat dabūga tiesības žēloties pie tiesām par saviem kungiem, ja tik uzlika vairāk klašu, nekā noteica vaku grāmata. Tomēr nelūkojoties uz tādu zemnieku intrešu ievērošanu no zviedru valdības puses, muižniekiem šajā pašā laikā izdevās caur likumdošanu nostiprināt par zemniekiem gūto varu. 1671. g. Stokholmā apstiprinātos administratīvos noteikumos par Vidzemi, bij uzņemti visi tie muižnieku vēlējumi, kuri bij izveidojušies viņu neierobežotās kundzības laimētā. Bet tā kā 5/6 no Vidzemes muižām bija caur redukciju faktiski tapušas par kroņa muižām, kurās attiecības starp kungu un zemnieku kārtoja vaku grāmata, tādēļ arī zemnieku stāvoklis zviedru laikā bij samērā labs. Un zemnieki šo savu "labklājības" laiku nepiemirsa. -

Krievu valdības laikam iestājoties Vidzemē, muižniecība centās atgūt savu agrāko stāvokli-neierobežotās rīcības tiesības par zemnieku klausām. Tas tai arī izdevās, tomēr restavrācija nebij pilnīga - zemnieki, atminot zviedru laikus, lūkojās uz muižnieku neierobežoto rīcības brīvību, kā uz kaut ko pretlikumīgu.

Pirmie gadu desmiti pēc Vidzemes pievienošanas Krievijai palet mierīgi. Landtagi sanāk reti. Neuzpeld Vidzemes dzīvē tādu degošu jautājumu, kas prasītu pēc viņa

biežākas sasaukšanas. Karšs šis jo smagas brūces saimnieciskai dzīvei, un muižniecība aizņēma savu karā celtušo saimniecību atjaunošanā, pie kam arvienu lielākā mērā izmanto savu varu par zemniekiem un prasa no vietējās administrācijas, lai tā jo uzcītīgāki ņemot bēglus-zemniekus un dodot toš atpakaļ muižām, pie kurām tie pieder. Grib muižnieki pat atdabūt dzimteilvēkus, kurus tie Lielā ziemeļu karā paši atlaiduši, nespēdami tos uzturēt; cenšas arī muižnieki noliegt saviem zemniekiem brīvi tirgoties ar saviem saimniecības ražojumiem. Dzimtkungu varas apmēru tieksmes atrod savu spilgtāko izteiksmi 1739.g. sastādītā landrāta Rozena deklarācijā, kurā dzimtļaudis nostādīti par pilnīgi beztiesiskiem un tikai no dzimtkungu patvaļas un žēlastības atkarīgiem.

Gadus 11 pēc pieminētās deklarācijas paceļas Vidzemē pirmā balss pret dzimtbūšanu, tas ir Tormas mācītājs Morgs EIZENS /1717-1779/. Savā autobiografijā Eizens atzīmē, ka līdz ar 1750.g. tas sācis rakstīt pret dzimtbūšanu. /1/ Eizenam, kā īstām apgaismības laikmeta dēlam, tik praktiski konstruējumi; viņš sev izstrādājis īpašu valsts iekārtas sistemu, kurā dzimtbūšana loģiski nav ietilpināma. Valstij nepieciešami jāsatāv no 2 kārtām - zemniekiem un pilsoņiem.

1/Provinzialblatt 1828.Nr.1

Aristokrātijas, kā īpašas kārtas, nav, tā tikai pilsoņu kārtas pats virsējais slānis, noderīgs administratīvu amatu iepemšanai. Valstī, kur dzimtbūšana, trūkst zemnieku kārtas; tādas valsts zemnieki ir tikai laukstrādnieki - kalpi. Dzimtbūšana tā tad nepieļauj eksistēt zemnieku kārtai; arī pilsoņu kārtā nevar pilnīgi izkopt savas īpatnības, ja zemē eksistē dzimtbūšana. Vienīgā pilntiesīgā kārtā tādā zemē ir zemes aristokrātija. Savu apriorā ceļā konstruēto valsts satvērsmi Eizens uzlūko par vienīgi iespējamo un visas pārējās nosauc par nepareizām. No dzimtbūšanas atcelšanas visām kārtām nāktu tikai labums - zemes ienākumi pavairotos trīskārtīgi. Dzimtbūšana samaitā arī tikumiski ļaudis. Īsi sakot, tā ir slimība, kas sāēd nevien valsts politiskos pamatus, bet arī saindē iedzīvotāju garu.

Eizena raksti lasīti pat Pēterburgas galmā, un nav izslēgta varbūtība, ka arī Katerina Lielā tos lasījusi.

1764. g. iznāca Šules Aizkraukles un Rīmaņmuižas zemnieku tiesa Šules gan neuzstājas pret dzimtbūšanu kā tādu, grib tas tikai atjaunot zemnieku tiesiskumu /Rechtsfähigkeit/, kas jau arī nekad ar likumu nebija atcelts, bet ar kuŗu toreizējie muižnieki vairs dzīvē nerēķinājās. Kad 1765. g. Browns lika landtagam priekšā savas prozocijas, tad līdz ar to zemnieku lietas bij padarītas par atklātu jautājumu, kuŗu jo dzīvi apsprieda Vidzemes sabiedrībā.

Zemnieku lietas top par degošu jautājumu un ierosina pat muižniecību uz jo biežāku landtagu noturēšanu. No 1737. gada līdz 1765. g., tā tad 28 gadu laikā, noturēti tikai 3 landtagi, bet pēc 1765. g. landtaga, kurā aizkustināja zemnieku lietu, landtagi paliek jo bieži. No 1765. g. - 1806. g., tā tad 40 gados, notura pavisam 16 landtagus. Dzimbūšana bij mītējusies būt par pašu par sevi saprotamu parādību, bet tās eksistences tiesību sāka apšaubīt. Zemnieku jautājums ieņem arī ļoti redzamu vietu toreizējā publicistikā. Šajā jautājumā vietējā publicistika sadalās divi virzienos. Vieni it kā ietekmēti no Eizena, sajūt nepieciešamību izvest zemniekus ārā no beztiesiskā stāvokļa un dot tiem iespēju tapt par savas apstrādājamās zemes tiesiskiem īpašniekiem, tomēr viņu protests pret dzimbūšanu nekad nerasniedz tā spilgtuma un noteiktības, kādā tas parādās pie Eizena. Otrie pēc gara stāv tuvāki Aizkraukles šuleam. Tie nesajūt dzimbūšanu kā cilvēku tiesību pazeminošu saimnieciskās dzīves veidu, nedz arī to ka šāds veids kā t ā d s būtu smags slogs, kas gulstas uz zemniekiem; grib tie tikai ienest vairāk saprāta un apzinības zemnieku un kungu savstarpējās attiecībās: Kungs lai, apzinādamies savas saimnieciskās intereses, liek robežas savai patvaļai attiecībā pret zemniekiem; ja tas tā būs, tad arī zemnieks būs apmierināts un pat laimīgs un nesajutīsies, ka tas dzimt-

cilvēks.

Tuvākais laika ziņā Eizenam no pirmā virziena publicistiem ir Vidzemes un Igaunijas brunniecības sekretārs v. Mecks. Brīvība vajadzīga, pat piemineklis būtu ceļams tam labdarim, kas nospiestajiem zemniekiem sagādātu brīvību. Bet pēdējā dodama pakāpeniski un savienība ar īpašumu. Vispirms dodama tiesība turēt un patstāvīgi rīkoties ar kustāmu īpašumu, un kad saimniekošanā ar šādu īpašumu zemnieks izrādījis sekmes, tad arī dodamas tam tiesības pirkšanas ceļā iegūt zemi. Bet visam jānotiek tā, ka saimnieciski nevienam nenāktos ciest. Tālākie šī virziena izteicēji ir pa daļai Jannaus, bet it īpaši Merķels.

Otrā virziena pārstāvis, laika ziņā Fr. Šulcam vistuvāki stāvošais, ir Oberpāles mācītājs Augusts Vilhelms HUPELIS, pats ražīgākais no 18. g. s. vācu publicistiem Baltijā.

Hupelis ir reti plaša vērīena publicists un ar ļoti plašām intresēm. Raksta viņš par dažādiem etiskas dabas jautājumiem, par Vidzemes vācu sabiedrības intresēm, par Krievijas valsts iekārtu, par lauksaimniecību un zirgkopību, par franču revolūciju, par krievu analistu Nestoru, par armiju, par floti un pat par spirta dedzināšanu. Ir arī

2/Ericks Joh. von Mecks.

- Preisschrift wegen der eigenthümlichen Besitzungen der Bauern. 1772. Hartknoch.

Hupelim plaša intrese priekš Vidzemes etnografijas un
saimnieciskās dzīves un līdz ar to arī priekš Vidzemes
zemniekiem, kuŗu stāvokli un apstākļus viņš savos darbos
jo sīki un samērā objektīvi aplūko. Hupelis ir pārliecināts
dzimtbūšanas aizstāvētājs, bet tas viņu nekavē visas nebū-
šanas, ar ko dzimtbūšana bij saistīta, apbrīnojami objektīvi
aplūkot. Kā mierīgs dzīves tiešamības novērotājs Hupelis
augsti vērtējams. Lai gan zemnieku stāvokli arī viņš ieska-
ta par ļoti nožēlojamu, tomēr tam par iemeslu neesot trūku-
mi Vidzemes sociālā iekārtā, bet gan no vienas puses vie-
tējo muižnieku nevīžība, kuŗa tiem kavē saskatīt savas paša
intreses, kā arī no otras puses pa daļai pašu zemnieku
nolaidības.

AUGUSTS VILHELMS

HUPELIS

Biografiskās ziņas par Hupeli ļoti trūcīgas un literatūras par viņu gandrīz tikpat kā nemaz, ja neskaita to, ko atrodam par viņu darbos: Gadebusch "Lievländische Bibliothek", "Jahresverhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Litteratur und Kunst" II, Reck-Napirsky "Schriftstellerlexikon" un T.Meusel "Das gelehrte Teutschland" un rakstienā "Vom alten Hupel", kas ievietots "Dörptsche Zeitung" 1873. ^{179.}

Augusts Vilhelms Hupelis dzimis 1737.g.25.febr. Buttelsstädt ā Saksijā, kur tā tēvs bij mācītājs. Pirmo savu izglītību tas saņem no sava tēva un vienpadsmit gadu vecs tas iestājas Veimaras gimnāzijā. Pateicoties dažu tēva draugu rūpēm Hupelis dabū ieeju dažās vietējo aristokrātu ģimenēs. It sevišķu vērību jaunajam Hupelim piegriež kāda v. Spiesa ģimene. 1754.g. Hpls iestājas Jenas universitātē, kur sākumā tas nododas matematikai un dabas zinātnēm, bet vēlāk pāriet uz teologiju. Jenā Hpls arī mācās angļu, franču un itāļu valodas un ļoti interesējas par svešām zemēm. 1757.g. uz kāda Jenas profesora aizrādījuma Hpls brauc uz Vidzemi, kur pieņem mājskolotāja

vietu, laikam Rīgā, vai tās apkārtnē. Pēc trim gadiem Hpls top par mācītāju Ekas draudzē, Tērbatas apkārtnē, bet no 1763. gada pārceļas par mācītāju Oberpālē, kur arī norisinās Hupeļa mūža darbs. Savas draudzes kopšanas darbam H. nododas ar sirsnību. Bez parastām draudzes locekļu apmeklēšanām bērņus pārklausīnot un slimniekiem pasniedzot dievgaldu, H. vēl noteikti apmeklē katru savu draudzes locekli pa diviem gadiem reizi. Oberpāles draudze ir igauņu draudze; kā pie pēdējās, tā arī pie vietējās vācu draudzes Hupelis gūst lielu piekrišanu un cieņu. Nodibina viņš savā draudzē skolu, iegādā ērģeles, kas tos laikus retums. Nodibina Hupelis Tērbatā pabalsta kasi mācītāju atraitnēm, bet tā kā pēdējā neattaisno Hupeļa cerības, tas kopā ar kādu savu amata brāli nodibina Vilandē vēl otru tādu kasi. Nodibina tās arī lasīšanas biedrību, lai izkoptu zinātnisku gaumi, kā Hupelis pats izteicās.

1782. g. Hupeli uzaicina par virsmācītāju Rēveles Olava baznīcā, tādu pat uzaicinājumu tas arī no Pēterburgas saņem, bet Hupelis šos piedāvājumus atraida un turpina būt par mācītāju Oberpālē. Tāpat Hupelis atraida brunniecības piedāvājumu ieņemt Vidzemes ģenerālsuperintendenta vietu. Amatu tas noliek 1804. gadā, un gadu vēlāk to ieceļ par konsistorijas padomnieku. No 1787. g. Hupelis skaitās par Pēterburgas brīvās oikonomiskās biedrības biedri, kuŗa to pēc

dažiem gadiem apbalvo ar medaļu. 1797. gadā Hupeli uzņem par goda biedri "Livländische gemeinnütze ökonomische Societet" un 1803. g. Tērbatas universitāte piešķir tam ^{filozofijas} doktora tituli.

Mirst Hupelis 6. janvarī 1819. gadā Veisensteinā.

H U P E Ļ A

P U B L I C I S T I S K Ā D A R B Ī B A

Hupeļa publicista gaitas sākas 18.g.s. 70-to gadu sākumā un iesniedzas 90-tos gados. Pirmie Hupeļa raksti veltīti tikumiski-filozofiskiem jautājumiem, bet pēc tam Hupelis visu savu vērību piegriež savas jaunās dzimšanas- Vidzemes, sabiedriskās un saimnieciskās dzīves jautājumiem, pie kam it sevišķi to interesē lauksaimniecības jautājumi, kurus aplūkojot, ļoti bieži tas arī aizkar zemnieku jautājumu.

1772.g. iznāk Hupeļa pirmais šāda satura darbs "An das lief-und ehstländische Publikum", kur aizrādīts uz dažādiem kā sabiedriskas, tā saimnieciskas dzīves trūkumiem Vidzemē. Nodaļā "An die Landvirthe" Hupelis skar Vidzemes un Igaunijas zemnieku stāvokli. Bez jebkādas kautrēšanās Hupelis atklāj lasītāju priekšā visai bēdīgu vietējo zemnieku dzīves ainas un dod muižas īpašniekiem aizrādījumus, kā dažos gadījumos atvieglināt zemnieku grūto stāvokli.

Līdz ar 1774.g. Hupelis apsāk izdot savu lielo trīs-sējumu biezo darbu par ceturto sējumu papildinājumam "Topographische Nachrichten von Lief-und Ehstland", kura saturs

ļoti dažāds. "Nachrichten" sniedz Vidzemes un Igaunijas vēsturi, ģeografiju, sīku vietējās administratīvās iekārtas aprakstu, daudz etnografiska materiāla un vietējas dabas aprakstu. Otrā sējumā, kas iznāca 1777. g., atrodas nodaļa "Von den Bauern überhaupt", tā satur diezgan sīku kā latvja tā igauņa raksturojumu kā arī viņu nožēlojamās dzīves apstākļu aprakstu, pie kam Hupelis cenšas pārliecināt lasītāju, ka dzimtcilvēka dzīve tomēr nav tik nožēlojama, kāda tā izliekas svešzemniekam no pirmā acu uzmetiena.

1796. g. iznāk pēdējais prāvais Hupela darbs "Oekonomisches Handbuch", tajā ir nodaļa "Zur Erhaltung und Verbesserung eines Landgutes", te atkal atrodami daudz raksturīgi šikumi par vietējo zemnieku-dzimtļaužu kā latvju, tā igauņu apstākļiem, kā arī Hupela paša priekšlikumi vēlamām reformām zemnieku lietā.

Bez minētiem rakstiem Hupelis vēl izdevis divi periodiskus izdevumus: "Nordische Miscellaneen" un "Neue nordische Miscellaneen". Arī šie atrodami rakstieni veltīti zemnieku jautājumiem, gan no Hupela paša, gan no tā domu biedriem. It īpaši atzīmējams Hupela rakstiens "Das Recht über die Gebietsleute" /1790. g./. Vēl Hupelis skar Vidzemes zemnieku dzīvi savā darbā "Versuch der Staatsverfassung des russischen Reichs" /1791. g./.

Pašreizējā darba nolūks ir: sniegt Vidzemes zemnieku

dzīves un apstākļu aprakstu pēc Hupeļa darbiem, noskaidrot Hupeļa viedokli zemnieku jautājumā, apgaismot Hupeli kā personību, noskaidrot viņa rakstus, kuŗos tas skar zemnieku lietas, atkarību no politiskiem apstākļiem Vidzemē un beidzot novērtēt Hupeļa ziņas par Vidzemes zemniekiem no uzticamības viedokļa.

Igaunijā, kur viņš rakstojot par zemniekiem, noteikti šķir igauņus no latviešiem. Tā jau viņš dara pašā sākumā, tikko tas piešķir viņš zemnieku aprakstam savas darbības. Hupelis abas tautas viņu īpatnībās labi pazinis, jo ļoti bieži, aprakstot kādu parādību zemnieku dzīvē, viņš atsauc īpatnības pie latviešiem un pie igauņiem. Igauniski Hupelis pats pratis un tie tam stāvējuši tuvāki, bet latviešus viņš ievērojis vai visās attiecībās priekšā igauņiem. Latvieši ir kannīgāki, centīgāki, satīcīgāki nekā igauņi, arī visā satīcīgākā pieklājīgāki; tie vispār cīņās un sagatāšanas darbības kultūrā. Igaunijā atbilstīgi, kas izskatās kāms un rīcībā un sajūtas, siltīgi, /3/ oļiņki, tikai šāds viņi labāki nekā latvieši /4/ un satīcīgāki viņi izskatās Hupelim, jo dzīve vienkopus, lielā ziņā un tāpēc varot izteikt ar mazāk geniem, nekā viensētā dzīvojošie latvieši /5/. Tomēr

V I D Z E M E S Z E M N I E K I

H U P E Ļ A R A K S T O S .

Lai gan Hupelis dzīvo Vidzemes igauņu daļā, Oberpālē un visa viņa publicista darbība noritējuse dzīvojot starp igauņiem, tomēr viņš, runājot par zemniekiem, noteikti šķir igauņus no latvjiem. To jau viņš dara pašā sākumā, tikko tas pieskaņas vietējo zemnieku aprakstam savos darbos. Hupelis abas tautas viņu īpatnībās labi pazinis, jo ļoti bieži, aprakstot kādu parādību zemnieku dzīvē, viņš atzīmē īpatnības pie latvjiem un pie igauņiem. Igauniski Hupelis pats pratis, un tie tam stāvējuši tuvāki, bet latvjus viņš ieranga vai visās attiecībās priekšā igauņiem. Latvji ir kaunīgāki, centīgāki, saticīgāki nekā igauņi, arī visā satiksmē pieklājīgāki; tie vispār stāv uz augstākas pakāpes kulturā. Igauņi atriebīgi, bez izkoptas kauna un riebsuma sajūtas, viltīgi, /3/ slinki, tikai dzied viņi labāki nekā latvji /4/ un saimnieciskāki viņi izliekas Hupelim, jo dzīvo vienkopus, lielos ciemos un tāpēc varot iztikt ar mazāk ganiem, nekā viensētās dzīvojošie latvji /5/. tomēr

latvji darot prātīgi savas lielās zemnieku mājas nesadalīdami, caur to tie turīgāki un derīgāki kā dzimtkungam, tā valstij. Arī saprātīgāki latvji zemkopībā. - Latvju izkopts vislabākā un būtu visur ievēdama - "Billig sollte man daher die lettische sense in allgemeineren gebrauch bringen" /6/

Vidzemes latvju zemnieku dzīve šāda: dzīvo viņi viensētās, un šo dzīves veidu Hupelis atrod par jo senu; igauņi, pārejot uz dzīvīsciemos un sadzās, atmetuši šo seno veidu, bet, piezīmē Hupelis, arī viņos arvienu vēl parādas sliekme uz dzīvi viensētās, kas pēc Hupela domām neizdevīgi daudzo ganu dēļ, kuŗi tad turāmi /7/.

Latvju zemnieku viensētas ēku skaits atkarājas no saimnieka turības. Turīgākiem ir bez iztabas atsevišķa kūts, klēts un citas saimniecības ēkas, bet visas tās ir nožēlojama izskata. Nabadzīgie dzīvo kopā ar saviem lopiem vienā ēkā, tā kā tikai siena šķir lopus no cilvēkiem. Māju putni visur sastopami iztabās, kuŗas ziemu arī kalpo kā virtuves. Vasarai iestājoties, uguni kuŗ un vāra uz lauka, vai īpašos no kokiem saslietos namiņos /8/. Zemnieka apģērbs atgādinot poļu apģērbu, tikai latvietes apģērbs nē. Uz drēbēm, ko dienu valkā, arī nakti guļ. Salmu galvas spilvēni tikai reti, bet latvjiem īpašas segas kā cilvēkiem, tā zirgiem. /9/

6/Versuch der Staatsverfassung d. Russ. Reichs. Seite 524:

7/Top. Nachr. 126, 127. 8/Jbidem 149, 165. 9/Ibidem 152

Apavi - pastalas, kuņām bieži lietā ādu, kam vēl spalva. Turīgākie svētdienām valkājot arī zābakus, to tie noskatījies no vāciem. Tikai baznīcā ieejot apaunot tos un, no baznīcas iznākot, atkal noaunot./10/ Vasaru pie darba visi staigā basām kājām.

Barība zemniekam ļoti trūcīga; kā turīgie, tā nabagie ēd pelu maizi, kuņu pat pie uguns var aizdedzināt. Tikai svētkos cep no tīrākiem rudzu miltiem maizi, vai arī no kviešiem, tomēr no bīdelētiem miltiem nekad./11/

Retumis atgadoties arī zemnieki, kam daži simti naudas, kuņus tie ļoti glabā, un kustāma manta par 1 - 2 simti rubļiem; tādi arī brīžam aizdodot saviem kungiem./12/ Ir arī zemnieki, kam 6 - 10 zirgā un kam 30 - 40 liellopu, bet tādu ļoti maz. Daudziem tikai pats nepieciešamais un lielumam pat tā trūkst. Ir saimnieki, kam nekā nav, izņemot no muižas aizņemtā zirga./13/. Agrākos gados tomēr zemnieki bijuši vairāk iztikuši.

Fiziskā spēka ziņā Vidzemes zemnieks nevarot līdzināties vācu zemniekam. Smaguma celšanā pēdējie tos stipri pārspēj. Tikai Hupelis neņemās izšķirt, vai tas ceļas no barības trūkuma, vai laiskuma. Bet apbrīnojami tie paciešot aukstumu un karstumu un pie stipra darba tomēr maz gulot. Saaukstēšanos un zobu sāpes tie nepazīstot./14/

10/Jbidem 152, 11/Jbidem 131, 12/Jbidem 130, -13/Ibid. 131
14/Jbidem 131.

Lai gan zemnieki ļoti nospiesti, tomēr nav izdzisusi tajos tieksme pēc brīvības, pēdējā izteicoties dažādā veidā: daži izpērk savu brīvību, citi gūst brīvību kā pateicību par saviem rīgiem pakalpojumiem, citi atkal atpērkas no klausām par naudu; citi atkal vienkārši aizbēg no saviem kungiem. Pat pēdējā parādībā Hupelis ierauga pazīmi tam, ka daudzi jau nobrieduši brīvībai - prot to vērtēt un izlietāt. "Selbst Läuflinge geben den Beweiss, dass einige ohne langer Vorbereitung der Freiheit schon jetzt fähig sind. /15/

Vispārī zemnieki neinteresējas par lietām, kurām nav tiešās attiecības uz viņiem un kuņas stāv ārpus viņu garīgā redzes loka. Bet dažreiz viņu starpā parādās gluži neparastas spējas. Ir noliegts tiem mācīt amatus, bet nelūkojoties uz to, tie no vācu amatniekiem noskatoties darba paņēmienus un amatu tā sakot "nozogot" Tāpēc starp zemniekiem varot atrast gan ādmiņus, gan veiklus pavārus, gan medniekus, kugu taisītājus, gan pat zeltkaļus. /16/

Netrūkst zemniekiem arī drošsirdības, bez bailēm tie stāv jūrā uz peldošiem ledus gabaliem, medījot roņus; brauc pāri upju ledum, kad pēdējais jau gluži mīksts tapis. /17/ Nāves viņi vispārī nebīstas un ne visai žēlojas par saviem mirušiem, tikai smaga darba nospiesti, tie dažreiz

15/Jbidem 129, 16/Ibidem 125, 17/Jbidem 148.

gaida sērgas uznākam, kas tos atsvabinātu no pūlēm. Tāda sajūta tos pārņem it īpaši pavasaros, kad pusbadā nākas smagi strādāt. /18/

Agrāk, zviedru valdības laikā, kad Vidzemei bija jādod savs īpašs karaspēks, arī zemnieki lietoti kā kareivji. Daži no tiem pat sasnieguši virsnieka dienesta pakāpi un pieskaitīti muižniecībai. Citi atkal ar sekmēm nodevušies zinātnei. Hupelis apgalvo, ka pat starp viņa laikā dzīvojošiem ļoti ievērojamiem cilvēkiem arī ir tādi, kuri tēvi, vai tēvu tēvi bijuši dzimteilvēki. /19/

Zemnieki vispārīm izmācoties ātri lasīt, brīžam pat dažās nedēļās; arī svešas valodas tiem viegli padodoties, it sevišķi vācu valoda. Tikai bērni skolā brīžam ar lielu negribu mācoties, pat piedāvājot dažādas dāvanas skolotājiem, lai tikai tos atsvabinātu no mācīšanās. Rakstīt prasana maz izplatīta; tikai reti dzimtkungi atļaujot saviem dzimteilvēkiem šo "mākslu" mācīties; tie baidās, ka izmācījušies rakstīt, izgatavošot sev brīvības grāmatas. /20/

Arī muzikālās spējas atziest Hupelis zemniekam. Aizkaņ viņš tās runājot par ērgļu trūkumu baznīcās un par vēl lielāku ērgelnieku trūkumu, ko novērsīšot tikai tad, ja arī

18/An das lief.-und östländische Publikum. Nodala "Arbeitsa mkeit. 19/T. Nachrichten II. 125.-20/Top. Nachrichten II. 125, 126.

zemnieku bērns jau agri sākšot mācīt muzikā, jo "Unser Bauer ist nicht ohne musikalischen Gehör"/21/

m Pret mācītājiem saviem zemnieki izturas ar lielu uzticību un paklausību. Ja sprediķis izsacīts cik ne cik piemērojoties zemnieku izteiksmes veidam, tas tos dziļi aizkustināt. Hupelis ieteic izlietot zemnieku uzticību un pieķēriību saviem mācītājiem, lai caur to aizliktos priekšā un novērstu dažādu ļaunumu it sevišķi sacelšanos./22/ Izbrīnas tikai Hupelis, ka no tūkstots zemniekiem tikai varbūt 2 zinot pateikt, ka tiem kristīga ticība, un uz jautājumu, pie kādas ticības tie turoties, lielums atbildot, ka tiem tāda ticība, kāda visai draudzei, vai atkal, ka tāda kāda visai zemei./23/.

Attiecībā pret nabagiem zemnieki ļoti līdzjūtīgi. Pat bada gados tie nabagiem baznīcas priekšā izdalot naudu, maizi, sviestu un zivis.

Zin Hupelis pat atstāstīt gadījumu, ka zemnieki parādījuši līdzcietību savam reizējam dzimtkungam, kas savā laikā ar tiem apgājies ļoti nežēlīgi. Kungam iegribējuies bagātā raža, kuŗu solījuši zemnieku lauki, lai to gūtu septas 4 nedēļas pirms ražas ievākšanas zemniekus no viņu

mājām izdzinis un ar visu viņu iedzīvi tos pārvietojis uz tukšām nolaistām vietām, bet zemnieku bagātos laukus pārvērtis par muižu laukiem. Tomēr pēc gadiem kungs zaudējis savas muižas un kritis nabadzībā. Un šajā bēdīgā stāvoklī atrodoties tā reizējie zemnieki tam rādījuši līdzciecību. Atstāstījis gadījumu, Hupelis piemetina - "Gewiss, wer sie /zemnieki/ für arg und fühllos hält, der thut ihnen unrecht; aber wir machen sie vielleicht zuweilen arg und gefühllos"/24/.

No zvēresta tiesas priekšā zemniekiem ļoti bail; un zinot viņi stāstīt daudzus gadījumus, kur nepatiesa zvēresta devējs sodīts caur augstāku roku. Arī šo sajūtu zemniekos Hupelis ieteic uzturēt un to nebojāt, spiežot zemniekus nepatiesi zvērēt./24/

Pazīst arī Hupelis Vidzemes zemnieka rakstūra negatīvās puses, kā žūpību, zaglību, kunga piemānīšanu, neuzticību pret savu kungu, bēguļošānu u. t. t. Bet runājot par šīm lietām Hupelis piezīmē: "gewöhnliche Laster die ihren grund in der Sklaverey haben"/25/.

Pašu zemnieku starpā zādzību neesot, bet 10 sargi nevarot nosārgāt kūlējus muižas rijās, lai tie nezagtu.

#/24/"Oekonomisches Handbuch" 231. - b/24/Top.Nachr. II 136.
25/Top.Nachr. I. "Von Vorgehen, Verbrechen un Strafen"

Bet arī šai parādībai Hupelis atrod aizbildinošus un mīksti-
nošus motīvus. Zemnieks, kuram mājā klēts tukšā un no visām
malām pretī rēgojas trūkums, redzēdamš muižas rijās lielus
kalnus izkultas labības, nevarot atturēties no tās nezadzis.
Un tas vēl jo vairāk tāpēc, ka pēc zemnieku sajūtas muižas
labība ir viņa sviedru augļi. Pat atgadoties tādi drošinieki
kas pie labības zādzībām rijās pieķerti, atteicot - "vērsim,
kas labību izmin, nebūs purnu aizsiet." -/26/

Ļoti dažādi un asprātīgi tie paņēmieni, kurus pielieto-
jot, zemnieki zog spirtu no mucām, kad pārvadā tās. Protot
viņi pat samazināt stiprumu spirta paraugam, kurū tiem dod
līdz aizzēģelētā pudelītē, kad dod vest spirta vātes. Protot
arī zagt labību no maisiem, ja tādus jāpārvadā, pie kam labī-
bas zādzību izdara tik veikli, ka labības daudzums maisos
paliekot tas pats - maisā, no kura ņemta labība, iebāžot sa-
karsētu alkšņa pagali, pēdējā atdziestot, labības graudi
izbriestot. /27/

Žūpība ļoti izplatīta zemnieku starpā. Dzer visi vai
bez izņēmuma, mātes dod degvīnu dzert pat saviem bērniem.

/28/ Atturoties no žūpības tikai jaunas meitas un jaunas

sievas. Tomēr arī šim netikumam Hupelis atrod mīkstinošus
apstākļus, kādēļ ieteic nepārmest zemniekiem tik ļoti viņu

26/ I. Topogr. Nachr., Nod. "Vergehungen, Verbrechen und Strafen"
27/ II. Top. Nachr. 135. - 28/ II. Top. Nachr. 133.

žūpību, jo dzēryma reibumā tie taču uz brīdi jūtoties atbrīvoti no savām raizēm./29/

".....Lai gan žūpība vedina zemnieku uz dažu netikumu, gāž viņu postā un nabadzībā un nereti arī slimībās. Tomēr savu nožēlojamu tieksmju labā tas pelna vairāk līdzcie-
tības nekā pārmetumu. Še nav vietas garim izskaidrojumiem augšminētām parādībām; tikai uz kaut ko gribēju aizrādīt. Slapjā rudēni augu dienu atrodas viņš neveselīgajā gaisā, arī nakti tam maz miera jo tad tam jākuļ rija. Pavasarī viņš strādā tik pāt sliktā laikā, varbūt puskails un ar tukšu vēderu, jo tad to spaida baids. Ziemas stiprais aukstums un vasaras karstums, kurū abu iespaidam viņš padots un vispārim viņa trūcīgā bārība, sen jau būtu viņa miesu sabojājusi un viņu pašu novedusi priekšlaikus kāpā: savu vienīgo atspirdzinājumu viņš atrod alus un degvīna stiprinošā mālkā. Mūsu parastākā un vienīgā dāvana ir glāzīte degvīna, un kāpēc lai viņš to neuzlūkotu par labdarīgu atspirdzinājumu, kad degvīna tvaiki tam aizklāj visas rūpes, skurbumā viņš sevi tura par laimīgu; vai tad tam nebūtu jāvēlās jo biežu šādu stundu atgriešanos? Iss prieks pēc ilgām pūlēm!"

Us saviem kungiem zemnieki pastāvīgi lūkojoties ar neuzticību un slēpjot savu mantas stāvokli no tiem, baidīdamies, ka to klausas netopot paaugstinātas.30/

Tālāk Hupelis atzīmē, ka zemniekos mīt sliksme uz sacelšanos, un tādas notikušas kā senos laikos, tāpāt arī Hupela laikā. Atzīmē Hupelis arī kādas sacelšanās vadoni, kas ļaudis musinot, aizrādījis uz bībeli, jo tur esot sacīts, ka visa kalpība esot atcelta..Bijuši gadījumi, ka sacēlušies zemnieki nosituši pat kungus un muižas pārvaldniekus; arī

29/Top.Nachr.I.nod."Von Vergehen, Verbrechen und Strafen"
30/Top.Nachr.II. 131.

sūdzības zemnieki pret saviem kungiem iesnieguši un tās virzījuši līdz augstākām tiesas iestādēm. Bet esot arī tādi, kas sa viem kungiem piekērušies ar lielu sirsnību. /31/

Slepkavību zemnieki uzskata par lielāko un smagāko noziegumu, bet, atriebības pārņemti, tie uz visu ko spējīgi. Tomēr Vidzemē notiekot mazāk noziedzību, nekā citur. Pret tiesām zemniekiem arvien liela bijāšana. Muižas valdības priekšā tie vienmēr it visu noliedzot, bet tiesas priekšā nekad. /32/

Lāstu vārdi zemnieku starpā ļoti izplatīti un it sevišķi tos pielietojot ja taustamu nepatiesību gribot apgalvot par patiesību.

Tikumiskais līmenis zemnieku starpā vispāri zems, un, pēc Hupeļa domām, pats zemnieku dzīves veids to sekminot - it īpaši zemnieku nodarbošanās ar lopkopību kas no pat bērnības tiem liek atrasties lopu tuvumā, un tām, pēc Hupeļa uzskata, jāatstāj trulinošu iespaidu uz tikumisko izjūtu.

Pieaugušo bērnu apiešanās ar saviem vecākiem arī esot rupja. Esot parasta lieta, ka savus nevārīgos vecākus bērni no iztabas izdzenot dzīvot pirtīs. Bet nekad pieaudzis bērns neuzdrošināties pacelt roku pret saviem vecākiem, bet to ne tik daudz aiz cienības pret viņiem, kā aiz bailēm. /33/

Vēl pie Hupeļa atrodam sīku aprāksu par bērēm, precībām, pieklājības izpaušanos, patiku dziedāt, tautas medicīnu, 31/Top.Nachr.II.135,136.-32/Top.Nachr."Von Vergehungen, Verbrechen und Strafe"-33/Top.Nachr.II - 157

māņticību u. t. t. Vispārīn Hupelis izturas ļoti līdzcietīgi pret zemniekiem, it sevišķi pret latviešiem, kurus pēc viņa domām dzimtbūšana mazāk samaitājusi kā igauņus. /34/

Ar cienību Hupelis skatas uz zemnieci; uzskaitījis visus darbus kurus tai jāpaveic, tas piemetina: "Beweiss genug, dass unsere Bauernweiber viele Deutsche beschämen" /35/

Lielā zemnieku masa sociālā ziņā nav viengabalaina. Zemnieku virsējā šķira ir saimnieki, tai seko vaļenieki /Lostreiber/. Tiem nav no muižas zemes, bet viņi dzīvo amatu strādādāmi, vai strādā kā algadži. Gadoties arī, ka vaļenieki slepus mežos uzplēšot līdumus, tos slepus apstrādājot un no tiem ievācot ražu. No vaļeniekiem papildinās saimnieku kārtā. Sociāli zemākais no zemnieku slāņiem ir kalpi, kas dzīvo no muižas "deputātes" un kalpi pie saimniekiem, ar kuriem saimnieki izpilda savas klaušas muižā un apstrādā savu zemi. Vidzemes latviešu daļā vaļenieku maz, daudz vairāk viņu igauņu daļā.

Zemnieku saimniecības dažāda lieluma: vesela arkla, 1/2 arkla, 1/4 arkla, 1/8 arkla un pat 1/16 arkla un 1/32 arkla. Saimniecības vesela arkla un pusarkla ir retas.

Vidzemē esot pārsvarā 1/4 un 1/8 arkla saimniecības. Par

34/Top.Nachr.II.131.-35/Top.Nachr.II.149

Vidzemes 1/4 arkla saimniecības lielumu var spriest pēc darba spēka, kāds tai vajadzīgs. Pēc Hupeļa domām tai vajaga 3 pieaugušu strādnieku bez sievietēm un bērniem un 3-4 aizjūgu /Anspann/ Pēc vaku grāmatas tādai saimniecībai pildamas muižai šādas klausas: trīs dienas nedēļā cauru gadu jāsūta muižā vīrs ar zirgu, vasaru /22 nedēļas/ 3 dienas nedēļā vīrs bez zirga un siena laikā jāstrādā 12 - 20 tā sauktās palīga dienas. Bez šīm klausām zemniekam vēl jāpilda klausas gan graudā, gan ar darba spēku, kas vaku grāmatās nav. Pēdējās ļoti dažādas un atkarajoties no saimniecības veida, kāds kurā muižā. /36/ Klausas kurās prasa vaku grāmatā, Hupelis atrod par vieglām, bet bez šīm noteiktām /Gemessene Dienste/ ir vēl nenoteiktās klausas, kurās pilnīgi atkarajoties no kunga uzskatiem. Un tā kungam faktiski nebūt nav jāturās pie vaku grāmatas, bet ta s izlieto savu zemnieku spēkus, kā pats grib. Vaku grāmatai tikai tik tālu nozīmes, ka pēc tās kronis aprēķina nodokļus, kas tam nākas no muižām. Nenoteiktās klausas Hupelis atrod par postošām zemnieku dzīvē. Tās vispārīm esot šādas: zemniekam nākas muižas ražojumus aizvest uz pilsētu. Pa lielākai daļai no katrām mājām prasa aizvest 3 vezumus. Zemniekam nākas labot ceļus kā lielceļus, tā malu ceļus, pievest būvmateriālus un dot strādniekus, ja muižā, vai pie baznīcas, vai skolas,

vai pie kāda kroga vai arī mācītāja muižā top kas celts. Tāpat jāpieved arī materiāls kroga būvēm, ja muižām tur jā-
dod strādnieki. Ziemu jāsūta uz muižu meitas lopu kopšanai. Jānovāķ muižas lauki un labība jāizkuļ. Jānogādā kaņaspēka daļām pārtika, kas pēdējām nākās no muižām. Jātecina muižā spirts, pie kam šim mērķim izdoto labību pašiem jāsamal, pašiem par savu naudu jāapgādā dedzināšanai vajadzīgais raugs un no dotās labības jāiztecina zināms daudzums zināma stipruma spirts. Tā kā pēdējā lieta ne ik reizes izdodoties, tad iztrūkumu dedzinātājam pašam jāatlīdzina. Tālāk zemniekiem jādod cilvēki, ja muiža dara, tā saukto, "Küttnis brennen" 37/ Vēl jādod muižai strādnieki lina apstrādāšanai un mēslu vešanai, tāpat arī jāmazgā muižā veļā, jāapgādā mājās novietotais kareivis ar siltu ēdienu, jāapmierina muižas pārvaldnieka plēsīgums /die Habsucht des Amtmanns befriediegen/, muižai noberamo labību nodot ar kaudzi /mit gehäuften Mass/ jālasa ogas un sēnes kunga galdam un kopīgiem spēkiem jāuztur muižas sargs, kuŗa uzturam kātrām mājām jādod 1/3 pūra labības. Vispāri, klausu vietām tik daudz, ka Hupelis pat izbrīnas, ka tās tiek paveiktas. /38/

Dažām mājām, kas ļoti atstātu no muižām, darba klausas pārvēršot naudās maksājumos, un, ja darba diena neesot ļoti augsti novērtēta, tad tādi zemnieki drīz ļopot turīgi. Tāpēc 37/ Ipatnējs paņēmiens laukus uzlabot, sasīlāot zemes arāmo kārtu ar žagaru kūļiem, kurus apber ar zemi un tad sadzēdzina

arī Hupelis ļoti zīmpatizē šāda veida nokārtotām attiecībām starp muižu un zemnieku.

Lai būtu sajēga par 1/4 arkla saimniecības lielumu, no kuŗas prasa minētās noteiktās klausas, tad jāatzīmē, ka pēc Hupela norādījumiem sējuma platība tādās saimniecībās ļoti dažāda. Hupelis zin ceturtdaļniekus, kas izsēj 100 un vēl vairāk pūru ziemāja, bet arī tādus, kas izsēj tikai ap 22 pūri ziemas labības. Bet tomēr abi ir iztikuši, ja tiem pietiekoši daudz cilvēku un zirgu mājās.

Piecdesmitos gados, tā apgalvo Hupelis, vēl visur pieturējāsies pie vaku grāmatām, ja arī notikusi kāda novirāšanās no tām, paaugstinot klausas, tad tas noticis ar zināmu uzmanību / Behutsamkeit/ no kungu puses, bet pēc 1765. g., kad zemnieku jautājums tapa iekustināts landtagā un tur arī reizē tapa konstatēts, ka kungiem gan tiesība prasīt klausas lielākas nekā vaku grāmata, izbeigusies visa uzmanība klausu palielināšanā. Klausas vietām palielinātas divtik, nekā tās vaku grāmatas, un pēdējās palikušas tikai vairs par mērogu nodokļu noteikšanai, kas muižām nākas maksāt kronim. Ja zemnieki savus kungus saucot par stingriem, tad tas nezīmējoties uz sodiem, ar kuŗiem tikai retie pārmērīgi rīkojoties, bet uz pārāk lielām klausām, tā spriež Hupelis

39/

39/II Top. Nachr. "Von Bauernländern, oder B. gehorch und Abgaben" Nordische Miscel. 22. 23. Stück 262

Tūlīp aiz saimniekiem sekojošais dzimtļaužu slānis ir vaļenieki /Lostreiber/ Ne it visos apgabalos šie ļaudis vienādi daudz. Apgabalos, kas apdzīvoti latvjiem, viņu maz; igaņos daudz. Iepem viņi it kā vidus stāvokli starp saimniekiem no vienas puses un kalpiem no otras puses. Vaļenieki sastādās no algādžiem, lauku amatniekiem, atraitnēm un citiem. Nav tiem savas zemes, kā saimniekiem; dzīvo tie pie pēdējiem mājās, bieži vien arī pirtīs, kāpēc bieži top šaukti par pirtniekiem. Par dažādiem pakalpojumiem saimnieki tiem iedod kādu zemesstūrīti apstrādāšanai. Bieži arī vaļenieki paši slepeni uzplēšot zemes gabalus mežā un to apstrādājot muižai nekā neprasot. Lai gan vaļenieki netura zemes no muižas, tomēr arī viņus piespiež kalpot muižai tā saucamās vaļenieku dienās - / 2-vas nedēļā/. Esot pat dzimtkungi, kas prasot tādas vaļenieku dienas arī no sava novada nabiņiem, kas svētdienām stāv baznīcas priekšā. Bieži arī saimnieki, kas iestīguši parādos un zaudējuši cerību no tiem izkulties, pametot savas mājas un topot par vaļeniekiem. Vaļenieki neatkarīgāki par pārējiem dzimtļaudīm, bet toties viņu dzīve nedrošāka. Ja kungam tas liekas izdevīgi, viņš tos pārdod uz citurieni, tos izmaina pret zirgiem, suniem un pat pīpju galviņām. No vaļeniekiem top papildinātas abas pārējās zemnieku šķiras - kā saimnieki no vienas puses, tā kalpi no otras puses. Ja kāds saimnieks mirst

un na^o ,kas stātos tā vietā,tad muiža izmeklē krietnāk o
mo vaļeniekem un to ieceļ par saimnieku.Ytāpāt arī ja kur
kādās mājās vajadzīgs kalps,muiža noliek kādu no saviem
vaļeniekem tur par kalpu.No vaļeniekem muiža ņem sargus,
melderus,mežsargus,krodziniekus un citus kalpotājus.Brīžam
muižai izrādās par izdevīgu vaļeniekus nolikt uz noteikta
"deputāta",un tad no tāda prasot 6 dienas nedēļā.Ja nu tā-
dam "deputātistam" iedodot vēl zirgu,tad tas muižā kā zir-
dzinieks tik pat daudz klausu,ka divi saimnieki,kam katram
1/4 arkļa.Hupelis no tīri saimnieciskā viedokļa stāv par
vaļeniekem,it sevišķi,ievērojot viņu bērnus,jo ieranga
tajos novada nākošos kalpus un kalpones "

"Lostreiber sind wegen ihrer Kinder eine Pflanzschule
von Knechten und Mägden für das Gebiet"/40/

No vaļeniekem arī sastādās dzimtļaužu zemākais slānis
- kalpi,kas dzīvo pie saimniekiem un apstrādā kā viņu lau-
kus,ta arī muižas laukus,kā arī tie,kas dzīvo muižās un ir
kā dzimtkunga mājkalpotāji.Šo gājēju darba atalgojumi ļoti
niecīgi: meitas - kalpones saņem no saimnieka gadā 2 - 3
kreklus,vienus apkššbrunčus un drusku vilnas zeķēm; pēc
divi gadiem - vienus virs brunčus un pēc 3-4 gadiem kažoku,
tomēr pēdējo ne visur.Kalpu alga tāda pati - nepieciešamās
drēbes,ar saimnieka dotu sēklu apsēts zemes stūrīts,kas
kopā ar drēbēm ir ne vairāk par 9 rubļiem gadā.Brīžam arī
40/"Oekonomisches Handbuch"/1796/Nodaļa"Von den Gebiets-
bauern"

vēl saimnieks atļauj savam kalpam turēt sev zirgu vai uz-
audzināt citu kādu mājlopu. Muižas kalpones un kalpotāji tā-
pat dabū tikai nepieciešamās drēbes un uzturam miltus, vai maiz
maizi - vīri 16 - 18 mērc. nedēļā, sievas - 14 ± 16 mērc.
nedēļā. /41/

Skar arī Hupelis kādā vietā Vidzemes zemnieku brīv-
laistos un to bērņus. Par pēdējiem viņš neizteicas labvēlī-
gi. Šo ļaužu starpā daudz tādu, kas nevēlējot zemi apstrādāt,
turēdami to zem sava goda, vai arī bīdamies, ka zemes darbs
atkal var padarīt tos par nebrīviem. Topot šie ļaudis lielā-
kai daļai par dzirnavniekiem, vai krodziniekiem, strādājot
maz un tāpēc dzīvojot nabadzīgi. /42/ Bailes no zemes darba
ka tas novilkto brīvlatlaisto atkal nebrīvībā, nav nedibinā-
tas. Kādā citā vietā Hupelis pats atzīmē, ka, ja brīvlaišanas
grāmata nav pie tiesas registrēta, tad tādas turētājs var
dažos gadījumos it viegli noslidēt nebrīvībā.

Tāda vispārīm Vidzemes zemnieka dzīve un kļaušas pēc
Hupela rakstiem. Dzimtkunga tiesības, vai, labāki sakot, muižas
tiesības, jo pēdējās arī var lietot muižas arendētors, Hupe-
lis ietver šādos punktos.

Paša muižas teritorija dažos gadījumos dara brīvu cil-
vēku par dzimtcilvēku. Tā piemēram klaidoņu bērņi, kas atstāti

no saviem vecākiem, un bērni, kas dzimuši svešiem ļaudīm, uzturoties pēdējiem zināma novada robežās, top par tā paša novada dzimtļaudīm.

Dzimtkungam tiesības prasīt atpakaļ savu cilvēku arī tad, kad tas atstājis Vidzemi un nogājis uz kādu Krievijas apgabalu. Dzimtkungs zināmos gadījumos ir sava zemnieka īpašuma likumīgais mantinieks, ja tas neatstāj dēlu, un meitas izprecētas pārnovadniekiem.

Dzimtkunga un arendatora pienākums ir apgādāt savus zemniekus ar sēklu, ja tiem tādas trūktu. Še Hupelis atzīmē, ka dzimtcilvēka tiesības nav vienn negatīvas, bet arī pozitīvas, tomēr iebilst

"Das angezeigte ist sehr positiv, wenn es nur immer gehörig in Ausübung kommt, oder vielmehr, wenn es nur immer kann genau beobachtet werden"

Dzimtkungs, vai arendators var savus dzimtcilvēkus atlaist darbos pat pāri Vidzemes robežai, izdodot tie^m pasi, un pēdējai tāda pat nozīme, kā valdības izdotai.

Dzimtkungs var savam dzimtcilvēkam dāvināt brīvību, vai tam ļaut izpirkties par naudu.

Dzimtkungam likumīgas tiesības savu dzimtcilvēku pārdot, pie kam valstij tiek maksāta nodeva, kā pie nekustāmu īpašumu pārdošanas.

Dzimtkungi, arendatori un pat pārvaldnieki dažos gadījumos ir nevien saviem dzimtļaudīm, bet arī tiem brīviem

kas dzīvo viņu novados, - zemākā tiesas instance; it sevišķi ja lietas grozas ap saimnieciskiem jautājumiem.

Dzimtkungam tiesības prasīt no saviem dzimtļaudīm klausas un izlietot tās pēc savas labpatikas /"und sie selbstillig zu nutzen". Kroņa muižās klausas noteiktas ar vaku grāmatu, privātās muižās turpretī muižniekam daudz svabadākas rokas.

Lai zemnieku klausu un nodevu ainava būtu jo pilnīga, tad jānoskaidro jautājums, vai nodevas, kas maksājamas graudā un noteiktas vaku grāmatās, laika gaitā arī tikušas paaugstinātas līdzās ar darba klausām. Hupelis tieši šā jautājuma neaizkaņ, bet daži no tā aizrādījumiem dzimtkungiem liek domāt, ka pēdējie arī šajā ziņā nav turējušies pie vaku grāmatas. Hupelis atzīmē, ka daži zemnieki stādot pie savām mājām augļu kokus, sējot mārutkus, nodarbojoties ar dārzkopību, turot zosis un tādā ziņā sekmējot savu saimniecību, un kā prātīgie kungi prasot tikai to, ko noteicot vaku grāmatā, jo, citādi darot, tiek apspiests zemnieku darba prieks. /42/ Pie kam šē jāatzīmē, ka Hupelis vispārīm mēdz ļoti rūpīgi atzīmēt katru gadījumu, kur kāds likums, vai valdības rīkojums ierobežo dzimtkunga patvaļu vai rīcības brīvību attiecībā pret saviem dzimtļaudīm.

42/"An das lief.-und ehstländischeß Publikum"

Hupelis arī savos rakstos skar attiecības, kādas valdī-
jušas starp Vidzemes zemniekiem un vāciem, kas dzīvojuši
zemē kā amatnieki un kalpotāji vietējo muižnieku namos; kā
arī tās attiecības starp kungiem un dzimtļaudīm, kas bij ār-
pus saimniecisko attiesību robežām. Par vācu amatniekiem
Hupelis laba nesaka - tie smieklīgi lepni un sliņķi. Neka-
d neēdot pie viena galda ar zemnieku, lai arī tie strādātu
vienu un to pašu darbu un atrastos viena un tā paša kunga
dienestā. /43/

Attiecības starp kungiem un dzimtļaudīm arī brīžam
pieņemot humanu nokrāsu. Dzimtļaužu kāzās kungu ģimenes
locekļi arī dejojot ar saviem dzimtļaudīm, tā kas hotiekot
sevišķi kāzās, kuŗas sarīkotas muižās. Kas par godu apspiesta-
jiem dzimtļaudīm tā ko piedzīvo! izsaucas Hupelis. Kurzemē
turīgs zemnieks par šādu "laimi" - dejojot ar dāmu-muižnieci
tai maksājot dažus dalderus. - /44/

43/II. Top. Nachr., lp. 6 un 124
44/Nord. Miscel. Stück 27, 28, 559.

HUPEĻA VIEDOKĻI S

VIDZEMES ZEMNIEKU

J A U T Ā J U M A

Aplūkojot zemnieka dzīvi, apstākļus un tiesisko stāvokli pēc Hupeļa rakstiem, pāriesim uz jautājumu: Kādu viedokli ieņem pats autors Vidzemes zemnieku jautājumā, kas 18.g.s. otrā pusē - tieši Hupeļa literariskās darbības laikā, - Vidzemē bij kļuvis īsti akūts?

Te nākās atbildēt, ka kaut arī Hupelis zin visas dzimtbūšanas t u m š ā s puses, sajūt dziļu z i m p ā - t i j u pret nospiestajiem dzimtļaudīm, pazīst arī Eizeņa publicistisko darbību, kas vērsta pret dzimtbūšanu, tāpat arī "Brīvās ekonomiskās biedrības" rakstus zemnieku lietās, tomēr nesajūt vajadzību likumdošanas ceļā pārveidot Vidzemes zemnieku tiesisko iekārtu.

Hupelim zināma tirgošanās ar cilvēkiem, kas notika viņa laikā Vidzemē. Četrās vietās savos rakstos Hupelis piemin, ka cilvēkus Vidzemē maina pret pīpju galviņām. Kādā vietā tas par cilvēku pārdošanu īsti ieejoši runā:

" Cilvēki še nav tik dārgi kā nēģeri kolonijās Amerikā; neprecējušos puisi pērk par 30 - 50 rubļiem, ja tas prot kādu amatu, par - 100 rubļiem; tikpat daudz maksā par veselu /ģimeni/ saimi /vecākiem un bērniem/, par meitu maksā reti kad vairāk par 10. rubļ. un par bērnu apmēram 4 rubļus" /45/

Pat mācītāju muižas pārdevušas dzimtļaudis, lai uzlabotu saimniecības stāvokli. Bet tur tas var notikt tikai ar vietējās baznīcas patronāta tiesības turētāja atļauju /46/

Zin Hupelis dzimtkungu, kas 60-tos gados bieži pat sūtījis cilvēkus uz tirgus pārdošanai. Pie kam pārdošanai nozīmētiem bijis jātura galvā salmu krohis. /47/

Nav arī pagājis garām Hupeļa novērotāja skaļienam saimnieciskie zaudējumi, kas cēlušies dažam dzimtkungam, un kam pamatā ir no dzimtbūšanas izrietošā gandrīz neierobežotā vara pār zemniekiem. Kādas muižas īpašnieks tik slikti izturējies pret saviem dzimtļaudīm, ka tie visi aizbēguši. Un tā kā tas noticis īsi pirms ražas ievākšanas, tad kungam kopā ar savu kuciēri nācies ražu ievākt. /48/ Kādas citas muižas zemnieki atkal tā izsūkti, ka novadā gluži apstājusies precēšanās. Jo ikkatrs, kas precējās, līdz ar to riskējis tapt atlikts par saimnieku kādās nolaistās mājās, kur tam būtu nācies uzņemties sava priekšgājēja parādus. Novadā ļoti trūcis saimnieku, un iedzīvotāju mazināšanās bijusi sajūtama. Gan kungs centies ar dāvanām un solījumiem sava novada pušus skubināt uz precēšanos,

46/"Nord.Misciel"Stück.22,23.,lp.259

47/"Oekonomisches Handbuch"lp.126

gan caur mācītāju mēģinājis šos šādā virzienā iespaidot, bet pēdējie atteikuši, ka gribot labāki palikt neprecējušies. Stāvoklis mainījies tikai pēc dzimtkunga nāves, kad novads nācis cita rokās, tad vienā gadā rīkotas 28 kāzas.

Pārmērības, kādas notiek mājas pārmācības tiesības izlietojot, Hupelis arī ļauj nojaust lasītājam. Savos agrākos rakstos Hupelis šīs lietas ļauj nojaust it kā rindu starpā, savos vēlākos darbos runā par tām atklāti.-

"Topographische Nachrichten" pirmā daļā, kas iznāca 1774.g. Hupelis izsakās par miesas soda pielietošanu, ka viegli aizkaņams cilvēks uztrauktā brīdī, kad tam reizē pašam nākas būt tiesnesim un sūdzētājam, var pārsteigties, bet tālīn pats piezīmē " doch vernünftige halten das Mass und Ziel".

"Topographische Nachrichten" otrā daļā, kas iznāca trīs gadi vēlāk, Hupelis jau noteiktāki pieiet šim temātam un jo plaši izklāsta tiesiskos pamatus, uz kuņiem balstās muižas mājas pārmācība un pārējā rīcības brīvība attiecībā pret zemnieku."

"Pēc mūsu pašreizējās satvērsmes dzimtkungs uzlūko sevi kā visu, savā novadā dzīvojošu dzimtļaužu īpašnieku. Par pēdējiem viņš, vai arendators, pat arī vienkāršs pārvaldnieks spriež mājas kārtībā tiesu un, tā kā mums gluži trūkst soda likumu mājas pārmācībai, tiem uzliek sodus pēc sava ieskata, kuņu piespriešanā gan arī var iejaukties cilvēka vājība, par visiem pārkāpumiem, par kuņiem spriest nepiederās tiesām, vai kuņi līdz tiesām nenonāk.

Dzimtkungs atlaiž un paaugstina kļaušas, un zemniekam nākas izpildīt katrs uzdevums, ko tiem uzliek un katrā laikā, kad kungam labpatikas. Vecākiem, kuŗiem daudz bērnu un saimniekiem, kuŗiem vairācķ kalpu un kalponu, viņš nem dažus nost un tos lietā pēc savas labpatikas gan savā personīgā kalpībā, gan dod tos citiem, kam trūkst. Viņš pārdo, izmaina un atdāvina šos ļaudis kam grib. Viņš ieceļ saimniekus, vai atceļ tos, cik bieži tas to grib....."/50/

Tā bez jeb kādas kautrības izklāstīdams dzimtkungu un to pilnvarnieku varas apmērus, Hupelis it kā grib biedināt neizlietot šo varu visā tās plašumā, jo tūlīt uz pēdām tas tēlo bēdīgo un nožēlojamo stāvokli, kādā ir zemnieki tādos novados, kur saimniekus bieži izliek no mājām un to vietā ieceļ citus " der Erbherr handelt weisslich, welcher sich selbst die Verbindlichkeit auflegt nie, oder nur im äussersten Notfalle einen Bauer abzusätzen; am allerwenigstens wider des Bauern Willen". Pārmācības tiesības aizkārdams, Hupelis atkal cenšas kungiem ieteikt, neatļaut pārvaldniekiem šajā ziņā rīcības brīvību; tomēr kaut kādus pāmērības, vai patvaļas atgadījumus Hupelis nepieved.

Gluži citādi Hupelis izturās savā pēdējā darbā, "Oekonomisches Handbuch"/1796/ še var nojaust, autors tapis neiecietīgs. Viņa labi domātie padomi, liekas, atstāti bez ievērības un tāpēc viņš pieved še vairākus spilgtus piemērus par postošo saimnieku izlikšanu no 50/II. Top. Nachr. 1. p. 236. un 237.

mājām, par pārmērībām mājas pārmācības tiesības izlietojot un par nekaunīgo un zemo zemnieku izmantošanu, pie kam arī Hupelis pats uzstāda jautājumu, cik tālu vēl iespējams iet šādā virzienā.

Dziļa līdzjūtības sajūta un zemnieka psihes saprašana izteicas gandrīz vai visās vietās Hupeļa rakstos, kur vien tas pieskaņas zemnieku lietām, kas parāda Hupeļa diezgan dziļo zemnieka dzīves un sajūtas izpratni. "Topogr. Nachrichten" I - daļā Hpls izsaka pārmetumu tiem mācītājiem, kas svētdienās dzen zemniekus no kroga ārā, kur tie uzjautrinājas, dūku skaņās klausoties. Ir taču arī zemniekam tiesības baudīt mūziku, kas viņam pieejama un patīkama, gluži tāpat, kā vācietim tādas tiesības.

"Zemnieka vienīgā mūzika, kura viņa sajūtai pieejama, ir dūkas, viņas kaucošās skaņas pilda zemnieku ar prieku: es nekad negribētu viņa tikamo stundu izjaukt. Bet vai svētdienā? Labi, vai pēc sešām smagām dienām tam septītajā nebaudīt dažas liksmas stundas? Vai nav viena alga vai vācietis savas klavieres klausās, vai zemnieks savas dūkas. Un pirmo taču neviens neturēs par nosodamu." /51/

Tāda ir Hupeļa sajūta 1774. gadā, un trīs gadi vēlāk tas it kā cenšas pārliecināt dzimtkungus atteikties no savu dzimtlaužu pārāk lielas izmantošanas, jo kur pārmērīgas klausas izplata nabadzību un bēdas "tur vairs nav nekā, kas uzmodinātu vergu savu dzimumu turpināt. Jo ģimenes pa-

vairošanās nav nekas cits, ka viņa paša ciešanu un rūpju pavairošanās./52/

Par zemnieka tiesībām, žēloties pie tiesām par pārmērīgiem rīgiem sodiem, Hupelis 1790.g. raksta, ka tām praktisku nozīmju neesot; aiz daudziem iemesliem to zemnieki nedarot. "welches aber aus mancherlei Ursachen wohl selten geschieht".

Tā Hupeļa labvēlība pret zemniekiem un viņu stāvokļa izprašana laika gaitā arvienu pieņemamas un visspilgtāki izteicas tā vēlākajos rakstos.

Tik plaša vēriena publicistam, kāds bij Hupelis, nevarēja arī gažām pāriet zemnieku jautājums tajā veidā, kādā to gada simteņa vidū bij iekustinājis Eizens un 1765.gada landtags. Tikai šajā jautājumā Hupelis izturas savādi: būdams apgaismības laikmeta dēls un ar savu publicista darbu parādīdams, ka stāv par prāta gaismu, viņš tomēr dzimtībušanā, vai vērdzībā, /kādā vārdā Hupelis bieži dzimtbūšanu nosauc/ pašā par sevi, nekā atgrūdoša vai savam laikam nepiemērota neatrod.

Zin Hupelis arī Eizenu, tomēr it kā apzinīgi ignorē tā publicista darbību, vērstu pret dzimtbūšanu. Atzīmē viņš Eizenu tikai kā tādu, kam lieli nopelni baku potēšanas ieviešanā nevien pie vāciem, bet arī pie zemniekiem./53/

53/I Top.Nachrichten.Zweiter Anhang.83."Eisen von

Vēl Eizena vārds minēts kādā Hupeļa vēstulē Vidzemes generālsuperintendentam D.Lencam /15.nov.1779.g./ še Hpls izsakās īsti kodīgi par savu amata brāli, apšaubot tā uzskatu pareizību ticības lietās un tā teologa spējas. Vēstulē iet runa par to, ka mācītājiem nāktos savus priekšnesumus dot iespiešanai rakstos. Uz šādu generālsuperintendenta priekšlikumu Hupelis atbild: "Würden ihre Verträge bekannt, so würde mancher mit dem ehemaligen Pastor Eisen gleiches Geschick haben, den so lange er nichts oder vom Kräutertrocknen schrieb, Jedermann für einen rechtgläubigen Theologen hielt; sobald er etwas theologisches entwarf, sah Jedermann, dass er weder Theolog noch rechtgläubig war". /54/

Nelabvēlību pret Eizenu var nojust vairākās vietās Hupeļa darbos, lai gan tajās tieši nav Eizens vārdā saukts. Eizens, kā zināms, igauņu zemnieku nostādīja kā tikumiski grimušu un intelektuāli atpakaļpalikušu cilvēku, lai ar to jo spilgtāki pastrīpotu dzimtbūšanas postošo iespaidu.

Schwarzenberg hat den Verdienst in Liefland, dass er nicht nur Deutschen, sondern auch haufenweise Bauernkindern die Pocken eingeimpfet auch andere selbst gemeine Leute in den Handgriffen unterrichtet hat"

/54/Rigasche Stadtblätter 1881.N.32 Ein Bekenntniss
A.W.Hupel's

Hupelis atkal savukārt, nepiekrizdams Eizena tendencei aizkarot igauņi-zemnieku, par pēdējo izteicās gluži citādi: Daudzi no tiem izmācījušies amatus un tos strādā ar ļoti labām sekmēm un viss tas pateicoties viņu "neparasti laimīgai genialitātei", caur ko tadā tie arī "kaunā likuši aizspriedumu, ka igauņi esot muļķi"/55/Tādā pat garā izteicas arī Hupelis 17 g.vēlāk par igauņiem "daži turas pie neprātīga uzskata, it kā igauņis aizjūtu trūkuma būtu pasmežonis: bet tūkstošiem piemēru pierāda, ka daba nav izturējusies pret tiem, kā pamāte"/56/

Vai zem vārda "daži" Hupelis arī nedomā Eizenu?

Nelūkojoties uz to, ka Hupelis sīki zināja sava laika zemnieku stāvokli Vidzemē un dzimtbūšanas tumšās pusēs, tomēr viņš bij un palika tās apzinīgs un pārliecināts aizstāvētājs un bieži vien savas zināšanas par zemnieku nožēlojamiem dzīves apstākļiem un tiesiskās iekārtas trūkumiem izlietā savos rakstos, lai pārsteigtu lasītāju, kam visas šādas lietas svešas.

55/"Da sie nicht alle vom Ackerbau leben können so haben sich ihrer viele auf allerlei Künste un Handwerke gelegt, es blos durch ihr ungemein glückliches Genie hochgebracht und das Vorurteil von Dummheit der Ehsten zu Schande Gemacht. I. Top. Nachrichten 390.

56/"Versuch der Staatsverfassung des rus. Reichs"
I./1791/ l.p. 583

Sava rakstiena "Über den Bauern überhaupt" sākumā Hupelis saspīestos teikumos lasītāja acu priekšā uzmet latju un igauņu dzimtcilvēka dzīves bēdīgo ainu, bet tālāk uz pēdām isgaisina smago sajūtu, kas izsaukta no bēdīgās viņa paša rokas zīmētās ainas, ar aukstu prātojumu, cenšoties aprādīt, ka Vidzemes zemnieku nožēlojamā dzīve pastāv vairāk iedomās nekā īstenībā.

"Abas tautas ir vergi: skarbs vārds gleznām ausīm zemēs, kur ikkatrs brīvs. Patiess cita cilvēka īpašums ne personas, nē, prece un lietas ir dzimtcilvēki! Dzimtkungs un vēl vairāk viņa neprātīgais, mantkārīgais pārvaldnieks, pats no zemākā ļaužu slāņa būdams, pēc savas labpatikas noteic, varbūt, viņu labklājību un tiem uzkrauj sodus. Kāds skats redzēt cilvēku mazas pārskatīšanās dēļ izgērbtu rīsktēm šaustu, vai ar briesmīgo "karbatsche" kapātu! Iekšējus pārmetumus drīzi vien apslāpē doma - zemnieks ir nelietis, ir vergs! Nedz nabadzīga būda, kurū tas apdzīvo, nedz labība, kurū tas ar pūlēm ražo, nepieder viņam! Tā spriedis ārzemnieks..... Kas gan ir augsti ciļdinātā citu zemju brīvība, kur bezgalīgie nodokļi, nodokļu piedzinēji, kareivji u. t. t. zemnieku noved līdz galējai nabadzībai, liek viņam pašam un tā bērniem nonīkt, lai armija taptu pavairota un lielo badīgums taptu piepildīts. Ir taču gluži viens - salkt kā vergam, vai kā brīvam cilvēkam. Tikai maldinoši aizspriedumi, kurus ar aizspriedumiem uztur, ļauj šē saskatīt starpību"/57/

Līdzīgā veidā iztārās Hupelis, aizkarot dzimtļaužu pārdošanu. Arī šē tas tēlo pārdošanas atgrūdošo un šausmīgo pusi, lai tālāk pēc tam radušos^{no} skaņu atkal izgaisinātu:

"No vienas puses izpaužas rupjums, ja dēlu izrauj no vecāku apskāvieniem un to izmaina pret medību suni vai pīpes galviņu. Bet vai tad arī bieži vien Krievijā no dzimtkungiem netiek par naudu pirkti rekrūši un tā izrauti no vecāku rokām? Visās zemēs iesauktam rekrutam, un gluži brīvajā Anglijā spaidu ceļā pentažam matrozim jāļauj sevi izraut no savu vecāku apskāvieniem"/58/

Divdabīga Hupēja izjūtā un brīžam arī pretrunāstā spriedumos rāda, ka viņam nav noteiktas uzskatu sistēmas, un šajā ziņā viņš pilnīgs pretstats Eizenam. Pēdējais bij liels teoretīķis, Hupelis - praktiķis novērotājs, kas savus slēdzienus brīžam dara uz savu p a š r e i z ē j o novērojumu un p a š r e i z ē j o interešu pamata, un tāpēc pie viņa arī atrodamas pretrunas pat vienā un tai pašā darbā. Tā, runājot par zemnieka spēka izmantošanas veidu, tas kādā vietā ļoti labvēlīgi izskas par darba klausām:

"Selbst Frohnarbeiten sind leichter, als drückende Geldzahlungen in manchen Reichen: man hat bemerkt, dass durch Frohnarbeiten mehr Produkte gewonnen werden"/59/

Bet pāris simtu puslapu tālāk tas raksta: "Frohndienste und Naturlieferungen erregen für beide Grosse Weitläufigkeiten, Gefahren und Umkosten... Frohndienste erinnern gar zu lebhaft an die Leibeigenschaft und öffnen den Weg zur Bedrückung; hingegen setzt der Abrok den Bauer in Wohlstand und lässt ihm einer Freiheit, die sonst ihm ganz

fremd wäre, geniessen"/60/

58/"Nord. Miscel. Stück. 22, 23., l. p. 258: -59/Versuch d. Staatsverfassung d. rus. Reichs. I. l. p. 226. -60/Jbidem l. p. 493

Ar jūsmīgiem un aizkustinošiem vārdiem H. var tēlot sajūtu kuŗu pārdīvo tēvs un māte, kad tiem atņem viņu bērnu, uz kuŗu tie cerējuši, kā uz atspaidu un palīgu dzīvē, un to nododot par gājēju pie cita:

"Zem smagas rūpju nastas zemnieks uzaudzina savu bērnu jo vairāk viņu, jo lielākas šīs rūpes. Tagad viņi pieauguši, savu algu viņš cerē saņemt no viņiem, ka palīgiem darbā; bet kungs to piespiež dažus no saviem bērniem nodot par strādniekiem pie citiem. Nu apbēdinātais tēvs nolād to nakti, kad tas savu sievu apskāvis, un viņa atkal no jauna pārdīvo visas tās sāpes, kuŗas, bērnu dzemdējot, tai apdraudēja dzīvību"/61/

Bet gluži aukstasinīgi Hupelis ieteic dzimtkungiem - atņemt bērnus mātei atraitnei, kas precas ar pārnovadnieku: "Wenn demnach eine Witwe in ein anderes Gebiet verheiratet wird, so gebe man ihr die kleinen Kinder nicht mit."/62/

Tikai vienā jautājumā Hupelis paliek nekustināms - dzimtbūšana atceļama nav, ja to atceltu, tad celtos zaudējumi nevien kungiem, bet arī zemniekiem pašiem un valstij. Savus uzskatus uz dzimtbūšanu kā saimnieciskas dzīves iekārtu Hupelis atrisina, aizkaŗot "Brīvās oikonomiskās biedrības" darbību, bet izvairās jautājumu aplūkot tajā plāksnē, kādā to ievietojuši aplūkošanai "Brīvā oikonomiskā biedrība". "Topographische Nachrichten" II nodaļā

"Von den Bauern überhaupt" Hupelis par šo jautājumu rakstā
61/"An das lief-und ehstländische Publikum"
62/"Oekonomisches Handbuch" l.p.93

"Jautājums, vai būtu labi, ka mūsu zemnieki būtu brīvs, ir par daudz nenoteikts un nav šē aplūkojams; bez tam šis jautājums izsauc daudz citus kuri prasa pēc noskaidrojuma; vai mūsu zemnieki jau pašlaik vai nākotnē jau varētu brīvību panest, vai nebūtu vajadzīga ilga sagatavošana, it īpaši, kā daudzi apgalvo, skolāo kurai būtu jāiet pa priekšu, vai straujā pārmaiņa neizsauktu daudz jaunu seku? vai pārmaiņai vajadzētu lēnām vai uzreiz notikt, un kā dzimtkungiem atlīdzināt viņu zaudējumus? kādi līdzekļi šajā ziņā būtu vieglākie un izdevīgākie? vai vergs caur brīgību savu stāvokli redzēs ļoti uzlabotu? un vai visa sabiedrība no tā ko iemantos; kas šejienes satvērsmi pietiekoši pazīst, atbildēs drīz daudzus jautājumus apmierinoši. Cik tālu Keizarskā brīvās oikonomiskās biedrības godalgotie raksti attiecībā uz zemnieku brīvību un nekustināmu īpašumu šo jautājumu izsmēļ, lai citi noskaidro" 63/

Hupēļa savādo atturēšanos 1777.gadā no noteiktas savu domu izteikšanas zemnieku jautājumā, paskaidro kāda no viņa vēstulēm Fischeram: "Wegen der Preis-Aufgaben werde ich das v e r l a n g t e Stillschweigen beobachten" Un šajā pašā vēstulē reti spilgti izpaužas Hupēļa nelokamā griba piepaturēt dzimtbūšanu, lai gan viņš arī reizē sajūt nepieciešamību uzlabot zemnieka stāvokli. Hupēlis griežas pie Fischera ar vairākiem jautājumiem, starp citu arī ar sekošu: "Ist kein Mittel des liefl. Bauern Zustand zu verbessern, ohne dass er frey wird, und ohne des Herrn Einkumpfte verringert werden"/63-ā/Tikai paliek neizprotams, no kādas puses varēja nākt prasība Hupēlim neizteikties jautājumā par zemnieku brīvību?

63/"Top.Nachrichten"II.1.p.22 123

63-a/Vēstule no 20.aug.1778.g.

Bet 13 gadu vēlāk "Nordische Miscellaneen" 22. un 23. sējumā Hupelis izklāst savus uzskatus, kā par dzimtbūšanas izcelšanos Vidzemē, tā arī par pārmaiņām dzimtbūšanas iekārtā, kas pēc viņa domām būtu izvedamas, un līdz ar to uzstāda jautājumu: "ob man den lief- und ehstländischen Bauer frey zu machen sollte." Iztirzājot šo jautājumu Hupelis vēl uzstāda šādu interesantu jautājumu: "Lässt es sich verteidigen, oder ist es nicht die schreiendste Gewalt; dass das hiesige Landvolk als vormalige ganz freie Nation, von Ausländern under das Joch der Knechtschaft ist gebeugt worden?" Hupela atbilde šāda: atnācēji, ārzemnieki nevarēja rast nekādu tiesisku pamatu uz kā tie balstoties, tie būtu varējuši nodibināt savu varu par vietējiem iedzīvotājiem un viņu mantu. Bet atbraucēji drīz raduši savai varai pienācīgu pamatu, viņi jutās aicināti vietējos iedzīvotājus piegriest kristīgai ticībai. Vietējie iedzīvotāju sacēlās pret bruņotiem apustuļiem, un tā izcēlās kaņš, kuņš beidzās bēdīgi priekš vietējiem. Ienācēji, izmantojot uzvarētāja tiesības, uzvarētos padarīja par vergiem. Tādā kārtā paskaidrojās verdzības izcelšanos, Hupelis uzstāda jautājumu "vai dzimtbūšana ar labu apziņu vēl piepaturama, ja tas iemesls jau sen izbeidzies un visi šejienes zemnieki jau sen kā tapuši par kristīgiem, un vai nebūtu daudz vairāk jāvēlās, ka

tā taptu atcelta un zemnieks taptu brīvs, ja visi cilvēki taču jau no dabas dzimuši kā brīvi?/64/

Bet Hupelis pats izvairas no tiešas atbildes uz paša uzstādīto jautājumu "Uz šo jautājumu, man šķiet, nav dodama tieša atbilde, tāpēc arī bieži dzird pretrunīgus spriedumus"/65/

Bet atbildi uzstādītam jautājumam Hupelis pats dod drusku tālāk, iztīrējot jautājumu par klausu atcelšanu, ko ieteicot "brīžam jūteliģi ārzemnieki /"welches empfindsame Ausländer zuweilen empfehlen"/Hupela uzskati sekoģi:

Paģreizģjos apstākģos klausu atcelģana nedarģtu zemnieku laimģgu, tģ atņemtģ muiģas ģpaģniekam "labģkos ģenģkumus" un atnestģ zaudģjumģs valstģģ. ģemesģģ sekoģģ: Visģģ zemģģ zemnieki aplģkti klausģm un nodevģm. Ja Vidzemģ atceltu klausģs, tad zemniekiem bģtu ģģv tik grģģti tģkt galģ ar nodevģm, jo pģdģģģģ pavairoģos, pie kam zemniekam nav sava ģpaģģuma nedz arģ ģģdzekģģu pie tģģģ tģkt. Pie tam vģģ, pģc

64/"Diese leitet auf eine andere Frage, nģmģģ ob man, da der Grund schon lģngst aufgehģrt hat, und alle hiesige Bauern nun Christen sind, die Leibeigenschaft mit Gutem Gewissen beģbehalten kģnne, oder ob nicht vielmehr zu wģnschen seģ, dass sie abgeschafft und der Bauer freģ werde, weil doch alle Menschen von Natur freģ geboren sind" "Nord. Miscel." 22, 23. Seite 254.

65/ "Diese Frage lģsst sich meines Erachtens nicht gerade zu beantworten, daher hģrt man auch oft einander abweichende Meinungen."

kļaušu atcelšanas, igauņu un latvju zemnieki nodotos iemīlotam slinkumam, no kā tad arī ļoti ciestu lauksaimniecība. Gan Hupelis pielaiž, ka šis netikums stāv tiešā sakarā ar tām pašām kļaušām, kuŗas sekmina slinkumu, bet pēc viņa domām šis netikums tikai var izzust trešā paaudzē, un līdz tam laikam paši atbrīvotie zemnieki un visa pārējā sabiedrība būtu padoti dažādām varbūtībām un nedrošībām. Muižas īpašnieks, kas piespiež savus zemniekus strādāt priekš muižas un pašiem priekš sevis, ar to pašu dara lielu pakalpojumu visai sabiedrībai - uz tirgus rodas lielos daudzumos zemkopības ražojumi, kas veicina tirdzniecību un rada dzīves lētumu. Arī pašam zemniekam nāk par labu lauksaimniecības produktu krājumi, kas rodas muižās, jo neražas gados muižas jau uztura savus zemniekus.

Tas, ko Hupelis atrod par vēlamu, ir cieši noteikti kļaušu un nodevu apmēri un kaut kāda aizsārdzība pret muižkungu un vagaru patvaļībām, kā arī kaut kāda aizsārdzība pret patvarību no dzimtkunga puses, ka tas nevarētu pēc savas iegribas zemnieku izlikt no mājām, vai to atkal pārdot, bet ka izlikšana no mājām un pārdošana tikai tad varētu notikt, kad zemnieks izrādītos par nelabojamu un postu nesošu cilvēku, jo kuŗa būtu jaatsvabina viss novads, to pārdodot uz citurieni; tāpat arī no mājām izliekams tikai tāds saimnieks, kas saimniecību nolaidis un ta

nodarījis muižai saimnieciskus zaudējumus./66/Kur viss tas ir, tur, pēc Hupeļa domām, dzimtcālvēks spaidus nejūt. Arī, apgalvo viņš, ka šur un tur /hier und da/ tādi laimīgi zemnieki atrodoties un " dzīvo viņi laimīgāki, nekā caur nastām līdz nabaga spieķim nodzītais franču zemnieks, vai ka caur nežēlīgo muižas rentinieku izmisumā iedzītais angļu zemnieks pie visas savas tik augsti cildinātās brīvības. Šāds ir mans skats uz jautājumu, vai nenāktos Vidzemes un Igaunijas zemniekus raudzīt atbrīvot"/67/

66/"Wenn der hiesige Bauer unter den Schutz der Gesätze steht; wenn das Mass seiner Frohndienste und Abgaben ebenso billig als unüberschreitbar ist, wenn der leichtsinnige Amtmann nicht jeder kleine Versehen mit übertriebener Züchtigung belegen darf; wenn jener sein Land sicher bebauen kann, ohne zu befürchten, dass es der Herr ihm unverschuldet abnehmen und in die Hofsfelder ziehen werde; wenn nur etwa wegen unbeugsamer Liederlichkeit ein Absetzen des Wirts oder der Verkauf einzelner Menschen statt findet - so fühlt der Bauer gewiss nicht, dass er Sklav, Leibeigener und Erbmensch ist." Nord. Miscel."Stück 22, 23 l. p. 269, 270

67/"Dies sey mein Blick auf die Frage, ob man nicht den lief- und ehstländischen Bauern frey zu machen suchen sollte."

H U P E L I S
K Ā
P E R S O N Ī B A

Divdabība Hupeļa izjūtā, pieskaroties zemnieku jautājumam, top tikai saprotama, ielūkojoties Hupeļa raksturā, tā interesēs, un slieksmēs.

Hupelis lai arī neapzinīgi tomēr atradies zem stipra apgaismības iespaيدا, lai arī tas dzimtbūšanu teorētiski aizstāv. Tā Hupelis savā rakstienā "Von den Gebitsbauern" sākumā runā par - "den allgemeinen Pflüchten des Menschen gegen Menschen"/68/, rakstā "Von den Verbrechen"/Top.Nachr. I./Hupelis atkal izteic uzskatu, kas arī apstiprina apgaismības iespaidu uz viņu. Nelūkojoties uz mīksgstiem sodiem, kādi esot Vidzemē, noziegumu še mazāk, nekā citās zemēs. Un šajā parādībā Hupelis ierauga apstriprinājumu domai, "ka smagi sodi nebūt nav izdevīgākie līdzekļi, ierobežot ļaunumu". Vācieti, ka brīvu cilvēku, no noziegumie atturot, ja ne reliģiska sajūta, tad sajūta, ka tas bez gala augstāks par zemnieku; bet zemnieku - dzimtcilvēku atturot no noziegumiem pa daļai dabīgā sajūta, pa daļai bailes, kuņas

verdžībā atrod sev atbalstu - prāto Hupelis.

68/Ökonomisches Handbuch"90

Apgaismības iespaids izpaužas arī izskaidrojumos par dažādu netikumu cēloņiem pie zemniekiem dzimtcilvēkiem. Tā par laiskuma cēloni Hupels atrod kļaušu darbus, kurus zemniekam jāstrādā piespiesti, bet ^{ne} aizpasa interesēm.

Apgaismības iespaidam arī daļai būs jāpieskaita līdzcietības sajūta, kas pamirdz Hupeļa rakstos, kad tas aizkar nožēlojamo dzimtcilvēka dzīvi. Līdzjūtība nav pie Hupeļa tik daudz sajūta, kā turpretī zināmu nobriedušu uzskatu rezultāts. Pamirdz viņa Hupelim brīžam blakus ar diezgan izteiktu cietsirdību.

Arī ar savu mācītāja darbību Hupelis radījis nojautu, ka pieder pie mācītājiem apgaismības piekritējiem. Līdzīgi pēdējiem tas daudz vērības nepiegriezis reliģijas dogmatiskai pusei. Hupeļa tiešais priekšnieks generālsuper. Ch. Davīds Lencs 1779. g. tam raksta "O was würden Sie dann erst im Reich Christi für ein vortrefliches und gesegnetes Werkzeug sein, wenn sie ihre starke Feder und feurigen Witz zur Verherrlichung seines Grossen Namens und Ausbreitung des Evangeliums von seiner blutigen Versöhnung und deren damit verbundenen Wahrheiten anwendeten" /69/

69/

Iespiesta "Rigasche Stadtblätter 1881. Nr. 32

Bez tam ka Hupelis ir apgaismības laikmeta cilvēks, viņš arī ir XVIII g. simtēna Vidzemes mācītājs, kas līdzīgi muižniekiem dzīvo no savas mācītāja muižas zemnieku klaušām, kustas vietējo muižnieku sabiedrībā, ir tās ieredzēts viesis, un kuŗa nams ir vietējās draudzes muižnieku visparastākā sapulcēšanās vietā. Tāpēc arī Hupelis ļoti daudz vērības piegriež Vidzemes muižniecības interesēm. Gan raksta viņš par muižnieku bērnu audzināšanu, gan par nepieciešamību nodibināt muižnieku banku, gan par dažādu muižu kategoriju īpatnējām tiesībām. Interesējas viņš par dažādu muižnieku ~~muižnieku~~ ģimeņu, gan izmirušu, gan vēl dzīvojošu, ciltsrakstiem. Un kad Hupelim gadas aizkārt jautājumu par zemnieku^{mu} muižnieku savstarpīgo attiecību pārveidošanu, tad tas pastāvīgi cenšas pastrīpot, ka attiecībām izmainoties, nedrīkstētu ciest muižnieku intereses. /71/ Un tā jau pati audzināšana un vēlākā dzīvē interešu kopība idejiski Hupeli ieslēdza šaurajā Vidzemes muižniecības cieši noslēgtajā saimē. Pie kam Hupelim patika sava jaunā dzimtene - Vidzeme, bij viņš savā ziņā lepns uz to stāvokli, kuŗu ieņēma vietējā sabiedrībā tos laikus Vidzemes mācītājs, kā arī uz Vidzemes mācītāja materiālo stāvokli. Šī sajūta spilgti izpaužas Vidzemes mācītāja dzīves

71/Vēstule Fischeram no 20. aug. 1778. g. un vairākās citās vietās.

un apstākļu raksturojumā, kurā atrodam Hupeļa "Versuch d. Staatsverfassung d. russ. Reichs" Pat mazākajā lauku draudzē mācītājs dzīvojot labāki, nekā generālsuperintendents dažā Vācijas provincē. Tam ir apkālpotāji un apkālpotājas, tā galds esot arvienu bagātīgs; mācītājs ir savas draudzes muižnieku tuvs draugs, viņa nams esot pēdējo visparastākā sapulcēšanās vietā. Nekad mācītājs neejot kājām, bet braucot divjūgā un pat četrjūgā. Par savu mācītāja muižu tas valdot gluži, kā kurš katrs dzimtkungs par savu muižu: mācītājs esot savu zemnieku tiesnesis un kungs; no tiem *nam* viņš sev par kalpotājiem, cik pats atrod par labu. Tā lauki tiekot apstrādāti kļaušu kārtā. /72/

72/"Prediger selbst auf dem kleinsten Landpastorate leben auf einen glänzenden Fuss als die Generalsuperintendenten in manchen deutschen Provinzen: sein Tisch ist täglich mit mehreren Speisen bedeckt. Er hält Bedienten und Mägde. Wenn eigene Pastoratbauern hat, so ist er wie der Edelmann im seinem Gebiete deren Richter und Herr, nimmt von ihnen so viel aus Gesinde als ihm beliebt, und lässt durch den Frohndienst seinen Feldbau bestellen. Hat er keine eigenen Bauern, so muss ihm das Kirchspiel das erforderliche aus Gesinde und überdies zu seinen Feldbau benötigten Arbeiter ~~unentgeltlich~~ ^{unentgeltlich} liefern, so wie er auch von denselben sein Brennholz unentgeltlich erhält; er ist gemeinniglich der Freund und Vertrauter der Kirchspiel-Edelleute, sein Haus aber derselben gewöhnlichster Versammlungsort; in seiner mit 2 bis 4 Pferden bespannetn Kutsche darf sich kein Mann von Stande zu fahren schämen /Ihn wie in Deutschland als Fussgänger zu sehen wäre unerhört/ Sein Pastorat gleicht in allen stücken selbst in den Berechtigungen *einem* adeligen Landgut: die Einkünfte eines grosseren mögen

Šīs ciešās saites starp muižniecību un garīdzniecību Vidzemē Hupelis sajūt kā pašas par sevi saprotamas: Garīdzniecība taču palīdzējusi brunniecībai vietējos brīvos zemniekus darīt par kalpiem un turpināt arī uz priekšu tos vēl uzturēt paklausībā un padevībā.

"Durch einen Geistlichen setzten unsere Anherren festen Fuss in Liefeland; Geistlichen haben wir es zu verdanken, das die unabhāngigen Bauern unsere Knechte sind; durch die Prediger wird ihnen noch jetzt Gehorsam und Standhaftigkeit bey der Arbeit und Armuth eingeschärft"/"An das lief.-und ehstländische Publikum" 66/

Tomēr ir pamats domāt, ka Hupelis gluži brīvi nejutās šajā sabiedrībā. Reizēm Hupelis spiests novirzīties sānis no saviem tiešiem, taisnu līniju ieturošiem, slēdzieniem, kad pēdējo iznākumi nav labvēlīgi vietējiem dzimtkungiem-muižniekiem. Tā prātojot par to, ka dzimteilvēkam faktiski nav iespējams žēloties tiesā par pārestībām no sava kunga puses, Hupelis raksta "Pielaidīsim, apspiestais zemnieks galu

galā sūdz: vai tad dzimtkungam, kas uz visu ko sagatavojies nebūs pie rokas daži liecinieki, kuri sūdzētāju atspēko, un viņam caur to sagādā bārgu pārmācību?"

Bet te Hupelis apķeras, ka ar savu prātojumu tas jau aizgājis par tālu, un pēkšņi savu prātošanu pārtrauc, piebilstams ar savu īpatnējo aklātību:

Beigas no iepriekšējās lapas:

"...bey genannter Berechnung wohl 1500 R.-2000 R., von einer mittelmässigen wohl etwa R.800 betragen".

"Versuch d. Staatsverfassung d. r. Reichs" Seite 579, 580

"Doch ist es besser über alle dergleichen Dinge,
welche leicht einer Misdentung unterworfen werden,
einen Vorhang zu ziehen"/73/

Un tūlīn piemetina savu spriedumu par vietējiem
muižas īpašniekiem pielaiduma veidā:"Zum Glück giebt
es in" Lief.-und Enstland HOFFENTLICH weit mehr gerechte
als ungerechte Güterbesitzer"Šādu pielaiduma formu Hupelis
bieži pielieto,kad tam nākas izteikties par muižniekiem

Bez tam Hupelis lielu vērību piegriež lauksaimniecībai, un tīri liekas, ka viņa interese zemnieku-dzimtļaužu dzīvei tieši arī izriet no šīm Vidzemes muižtura interesēm priekš zemkopības.Hupelis iespiežas vai visās lauksaimniecības nozarēs; viņš dod padomus par zemes mēslošanu, par zirgkopību, par dzīvojamu un saimniecības ēku celšanu, un pat par degvīna dedzināšanu.Savos saimnieciskos padomos Hupelis pat vietām iet tik tālu, ka ieteic atvērt, likumā noliegtus, malukrogus.Tādi atnesot lielu peļņu.Tikai, tādus atverot, vajagot vairākiem saimniekiem-muižas īpašniekiem vienoties viens uz otru lūkoties caur pirkstnēstarpām./74/

73/:Nordische Miscellaneen"22,23,1.p.268

74/"An Strassen, in grossen Dörfern, auch an Wald und Winterwegen, bringt solche /Winkelkrügerei/zuweilen viel ein.Wenn mehrere Nachbarn es thun, und einander gleichsam durch die Finger sehen, so nutze man auch diesen Vorteil"

"Oeknomisches Handbuch" 151.

Dod Hupelis arī padomus paša saimniecības vešanā un tieši še pieiet īsti tuvu zemnieku-dzimtļaužu dzīves jautājumiem. Hupelis tieši saka, ka muižas īpašniekiem par savu labklājību jāpateicas savu zemnieku pūlīņiem. "Der Gutsherr hat seinen Einkünfte und Bequemlichkeit blos den Händen seiner Bauern zu verdanken und sie machen den beträglichen Theil seines Eigentums aus/75/ No šiem motīviem arī izriet Hupela aizrādījumi apieties cilvēcīgāki ar dzimtļaudīm. Ja nu reiz dzimtcilvēks ir muižnieka labklājības pamats, tad arī muižniekam savas paša interesēs ievērojot, nākas rūpēties par zemniekiem. Tāpēc arī Hupelis dod padomu neapkrāut zemnieku ar pārmērīgu kļaušu nastu, lai tas spētu arī sava paša lauku apstrādāt; ja tas iestieg parādos, tad to nespaidīt pārlietu - ik pa četrām nedēļām nesarīkot mājas pārmeklēšanu, lai redzētu, vai nav kā ko paņemt par parādu; tā nopļauto labību nevest uz muižas riju izkulšanai - bet labāki kaut ko no parāda tam atdāvināt, lai uzturētu zemnieku pie darba prieka. Tālāk Hupelis dod padomu it sevišķi žēlot saimniekus, neprasīt no tiem tā sauktās "Virtstage", lai tie varētu mājās būt un savu saimniecību kopt; nepieļaut pārvaldniekiem un citiem muižas ieredņiem saimniekus pēc savas patikas sodīt, tā kā ^v nepieciešami uzturēt saimnieka cieni

kalpu priekšā. Tāpat arī Hupelis dod padomu neatņemt saimniekiem viņu bērņus, nedodot tos par kalpiem citu mājās, un ja to dara, tad ne citādi, ka ar vecāku piekrišanu. Lai ierosinātu saimniekus jo uzcītīgāki kopt savas mājs, Hupelis pat ieteic uzturēt zemniekos viņu maldīgos uzskatus it kā mājas, kurās dzīvojuši viņu tēvi un tēvu tēvi, arī tiešām viņiem piederētu, kā neatņemams īpašums un tāpēc neizlikt no mājām tādus saimniekus, kuru tēvi un tēvu tēvi jau no seniem laikiem dzīvo kādās mājās: "Par godu un laimi uzskata to, ka saimnieks ir mājās, kurās jau no neatmināmiem laikiem dzīvojuši tā priekšteči; tās ^{mā} un uzlabo tās, jo viņš aiz labdarīgas maldības tās uzskata par savu īpašumu, kas mantošanas kārtībā uz to pārgājis. It īpaši tāpēc, kur vienas kaut kā iespējams, dēlam jāņemto sava tēva mājas." 76/

Atliek vēl aplūkot Hupeli kā mācītāju. Un še jāsaka, Hupelis bija viens no sava laika priekšzīmīgākiem mācītājiem. Viņš iemācās savas zemnieku draudzes valodu - igauņiski, pat sastāda šās valodas grammatiku. Savus draudzes locekļus - zemniekus Hupelis apmeklēja katru ik pa diviem

76/"Oekonomische Handbuch" 112 un 113. "Es gereicht zum Stolz und Glück, wenn der Wirt von seinen Voreltern seit Undenklichen Zeiten her immer besessene Stelle bewohnt; er liebt und Verbessert sie weil er sie aus wohltätigen Tauschung als sein Erbeigetum ansieht. Eben daher soll der Sohn wo es irgend möglich ist das Gesinnde seines Vaters erben."

gadiem reiz. Izstrādā arī īpašas sarunas ar zemniekiem par tiešībām lietām, kuŗas arī Hupelis nodomājis iespiest rakstos bet šis nodoms palika neizpildīts. Sajūt arī Hupelis ka viņa amata brālju lielā daļa dzīvo un kopj savu amatu gluži citādi nekā viņš "Hätte ich unthätig wie ein grosser Teil meiner Amtsgenossen vegetirt, Toback geraucht, Kinder gezeugt und nach dem Schlenderian mein Amt verwaltet, so würde mich Jedermann in Ruhe lassen"/77/Hupeļa laikā Oberpāles mācītāja muiža ir vietējā apgabala garīgo interēšu vidus punkts. Hupelis nodibina lasītāju biedrību, lai izkoptu savas vācu draudzes locekļu zinātnisko izjūtu; pats savus uzskatus un domas tas cenšas arvienu apaugļot domu izmaiņā ar citiem. Kad sabiedrībā sarunas uzvirzas uz gluži prozaiskām lietām, tas sarunu virza uz ideālākām lietām un, lai uzmanību uzturētu, ceļ iebildumus, lai no tiem kuŗi saprātā un zināšanās pārāki, jau gūtu jaunus uzskatus un ierosas./78/

77/Kāda no H. vēstulēm "Dörptsche Zeit." 1873 Nr. 179

78/Ibidem - "Denn weil mich Gespräche von blosser Wirtschaft oder Priester-Cülmitten anekeln, so suche ich gern gelehrte sonderlich theologische Sachen auf die Bahn, und zur Unterhaltung der Aufmerksamkeit Einwürfe vorzubringen, damit ich vom denen, die mir an Einsicht und Gelehrsamkeit überlegen sind, neue Ansichten, Entlässe und Nutzen erhalte."

Lai gan Hupelim ļoti liela interese priekš saimniecības, tomēr no mantrausības un sīkstulības viņš, liekas, būs tāļu stāvējis: sarunas par "siecīņiem" tam rieb un savu plašo literārisko darbu viņš nepieņem peļņas nolūkā:

"Sollte ich für Belohnung arbeiten, so würde meine Freimüthigkeit abgeschwächt und ich meine Arbeit aus einer mir selbst lächerlichen Eigenliebe zu hoch taxieren."

raksta viņš Hartknocham.

Kā mācītājs Hupelis ir patiesīgs, viņš pats tic to, kas tam nākas mācīt. Savā vēstulē ģenerālsuperintendentam Lencam tas atklāj savas ticības saturu, kas saskan ar baznīcas uzskatiem. Bet viss tas nekavē H-i būt plašākam un brīvākam, nekā tos laikus bij viņa amata brāļi. H-s interesējas arī par latvju tautas dziesmām, bet zin, ka šādu dziesmu dabūšanā ir grūti cerēt uz amata brāļu pretnācību. Pēc tautas dziesmām viņš tāpēc griežas pie Rīgā dzīvojošā dabaszinātnieka Fischera un lūdz pēdējo tam atsūtīt latvju tautas dziesmas. Vēstules malā H-s piezīmē:

"Wenn Pastores es für Sünde halten sollten solche Lieder mitzuteilen, so finden Sie wohl Andere, die dazu geneigt sind." /79/

Jāaplūko arī Oberpāles mācītājs savā tuvākā mājas dzīvē. Daži norādījumi H-a rakstos to pieļauj. Mācītāja muižas pagasts Oberpālē sastāvēja no astoņiem saimniekiem
79/Hupeļa vēstule Fischeram 1777.g.17.okt.

par kuŗiem Hupelis nevien garīgais gans, bet arī tiesnesis mazākās lietās. Draudzes H-m divas - vācu draudze ar 350 locekļiem, igauņu - sastāvoša no 6500, bet teritorija, kuŗu draudze apdzīvo, ļoti prāva - 16 □ jūdžu liela. Šis apstāklis arī nedod iespēju Hupelim biežāki par diviem gadiem reiz katru no savas draudzes locekļiem apmeklēt. Hupeļa laikā Oberpāle līdzinājusies miestinām. Abas kungu mājas - Vec- un Jaunoberpāle līdz ar mācītāja muižu atradušās vienkopus, veidošanas trijstūrī. Dzīvojuši tur arī divi akadēmiski izglītoti tiesas ieredņi - juristi, kas kopā ar kungu ģimenēm un mācītāju sastādījuši Oberpāles "sabiedrību". Šo "augstāko sabiedrību" šķīra no plašās dzimtlaužu masas - vācu tautības amatnieku dzimtas, kas arī dzīvojušas Oberpālē. Viņu skaits sniedzies vairākos simtos, jo tos laikus Oberpālē bij vairāki rūpniecības uzņēmumi un pat neliela grāmatu spiestuve - viena no tām sešām, kas to laiku bij Krievijā.

Hupelis ar sajūsmu min savu Oberpāli un raksta, ka tajā jūtoties it kā pilsētā. /80/ Hupelis bij visas apkārtnes abiedrības dvēsele, pie tā griezušies visdažādākās vajadzībās. Caur viņu izdara pasūtījumus Rīgā un citās pilsētās apkārtējie dzimtkungi; un šie pasūtījumi ir

80/ Die Rigische un Revalsche Stathalterschaft.

visdažādākie - sākot ar holandiešu silķēm un beidzot ar mūzikas skolotājiem vietējo dzimtkungu ģimenēm./81/Rīgas grāmatu tirgotājs Hartknochs ir savā ziņā Hupela komisio- nārs un caur viņu tas izdara visus pasūtījumus Rīgā. Kore- spondence Hupelim plaša. Par grūtām pasta dienām tas bieži žēlojas savās vēstulēs Fischeram. Literārisko darbu Hupelis nestrādā aiz pārāk liela laika daudzuma, vai peļņas, bet lai rādītu pasaulei, ka arī Vidzemē ir ļaudis, kas interesējas par zinātni, un lai darītu pazīstamu pašu Vidzemi. Strādā Hupelis šo darbu starpbrīžos un bieži žēlojas vēstulēs par laika trūkumu. Par sīkiem darbiem Hartknochs tam maksā "graudā" - atsūtīdams no Rīgas gan holandiešu silķes, gan Rīgas žāvētos lašus, gan kādas mucas angļu alus. Par perio- diskim darbiem, ka "Nordische Miscellaneen", Hupelis saņēmis 56 rubļi par katrām divi burtnīcām. Šādi honorāri bijuši zemāki nekā parasts, un daži teikuši, ka Hupelis aiz savādas labdarības nodarbojoties ar rakstniecību. Lai nedotu iemesla plašām pārrunām, H-s liek Hartknocham priekšā teikt visiem, kas apprasoties par Oberpāles mācītāja honorāriem, ka par katru loksni tam maksājot 1 1/2 dukātus. Tā kaut kas gan būšot "ein christliches falsiloquium", bet tomēr pieļaujams satiekoties ar maziem gariem, jo "dem dritten geht unsere
81/"Über dem tem Hupel" Dorptsche Zeitung 1873. Nr.179.

geldkasse garnichts an."/82/

Vēl interesējas Oberpāles mācītājs arī par minerāloģiju, meklē tas retus akmeņus pa visu savu apkārtni un sīkus eksemplārus sūta no tiem uz Rīgu pie Fischera, lai pēdējais pār tiem dotu paskaidrojumus. Fischers ir vispārīgs H-a padomdevējs dabaszinātniskos jautājumos, un šāda saturs raksti Hupela darbos ir vai nu no Fischera spalvas, vai no viņa redigēti, tāpat kā Rīgas saimnieciskās dzīves un pārvaldes aprakstā sastādīti, pateicoties Hartknocha dātiem materiāliem.

Ar savu laika biedri Gadebušu "Liefländsche Bibliothek" autoru, Hupelis nav sapraties. Nosauc viņš to vēstulē par "hönisch stolzer Mann"./83/Ar "Liefl.Bibl." nav apmierināts nedz Hupelis, nedz Fischers. Jūtas arī Hupelis aizvainots, ka Gadebūšs nav pieprasījis no tā biogrāfijas./84/

Atliekas vēl aplūkot Oberpāles mācītāju no tā valstiskā un patriotiskā sajūtas puses. Šajā ziņā Hupelis ir tipisks 18.g.s.Vācijas pārstāvis, kuras dēļ patriotiskas jūtas pie savas dzimtenes nesaistīja, bet, kuŗi gāja svešumā laimi meklēt un, to sasnieguši, atminējās savu dzimteni

82/Vēstule Hartknocham artīkeli "Über den Alten Hupel" "Dörptsche Zeitung" 1873.Nr.179.- 83/Vēstule Fischeram 1777.13.sept.

84/"Von allen mir bekannten noch lebenden liefländischen Schriftstellern hat er einen Lebenslauf oder überhaupt Nachrichten erbeten und zwar vollständige, nur von mir verlangt er nichts, es sey dass er mich für zu gering oder

un dzīvi tajā tikai kā pretstatu tai labklājībai, kuŗu tie bij atraduši svešumā.

Divdesmit gadu vecs būdams Hupelis pārnāca uz dzīvi Vidzemē un pēdējā drīz vien palika par viņa otro dzimteni, kuŗai tas pieķērās ar retu mīlestību, un kuŗas intereses it kā austin ieaudās Hupeļa personīgās dzīves audos. Līdzās ar to arī Krievija, par kuŗas pilsoni tas jutās, tapdams par vidzemnieku, pacēlās Hupeļa acīs kā caur savu pārvaldes politiku, tā arī iedzīvotāju labklājības ziņā pāri vai visām citām valstīm un zemēm. Par Krieviju rakstīdams Hupelis, liekas, gluži zaudējis to mierīgā novērotāja spēju, kas tik noteikti dvēš pretī no viņa citiem rakstiem, tā kā viņa darbs par Krieviju "Versuch der Staatsverfassung des russ. Reichs darzustellen" ir izvērties par tā laika Krievijas slavināšanas rakstu.

Arī Vidzeme šinī darbā ir aprakstīta kā tīrā laimes zeme. Bagātība un labklājība valdot visās kārtās. Bagāta Vidzemes dzimtkunga muižu, dārzus, nama iekārtu un apkalpotājus aplūkojot, jādodomājot, ka viss tas piederot kādam mazam vācu firstam. Kam Vidzemē īpašumu vērtējot no 30000 - 100000 rubļu, to tikai saucot par "wohlhabend" Tos, kuŗus Vidzemē saucot par "arm", Saksijā, Brandenburgā un citās

84/Beigas no iepriekšējās l.p."...meinen Lebenlauf für uninteressant hält. Bey dess will ich ihm gern zugeben
31. März 1776.

zemēs par tādiem neturētu,

"jo šie neredz neviena kājām ejot kā tur /vācijā/ vai sevi pats apkalpojam; katrs tura sev karieši un zirgus, vismaz vienu apkalpotāju un savai sievai dažas apkalpotājas." /85/

Arī intelligence nevienā zemē neesot tik labi atalgotā kā šie Vidzemē. Ārstiem, advokātiem un mācītājiem šie lieli ienēmumi; arī skolotāji muižnieku ģimenēs labi atalgoti; bagāti šie dzīvo tirgotāji un vācu amatnieki, kuri arī Vidzemē atrodot lielu peļņu, tikai drīz vien to piemirstot "wie sparsam sie dagegen in Deutschland vormals gelebt haben". Arī Vidzemes un Igaunijas zemniekus nevarot saukt par "elend", bet tikai par "arm". /86/

Par Krieviju un tās valdību Hupelis jūsmot jūsmo. Dažas Krievijas dzīves tumšās puses, kas arī ārzemniekiem ir zināmas un no tiem top nosodītas, kā piemēram cilvēku pārdošana Hupelis attaisno, jo arī Vakareiropā daudzu apgabalu iedzīvotāji, bez kā paši tam piekrituši, pārgājuši no viena valdnieka rokas otrā. Un savādu toni ietura Hupelis par šām lietām rakstīdams. Tīri liekas, ka viņš runātu pats savai pārliecībai preti. /87/. Slavē Hupelis Krieviju tās kriminālo

85/Jbidem 583.-86/Jibidem 583. 87/"Ohnehin sagen zuweilen Ausländer, im russischen Reiche hätten die Bauern kaum Rechte der Thiere. Welche übertreibung! so muss ich erinnern, dass in Allen Reichen und zu allen Zeiten, ganze Provinzen mit allen darin vorhandenen Leuten nicht nur durch Krieg, Eroberung, Heirath, Abträtungen, Verträge und Testamente sondern wohl auch durch Kauf an andere Herrn gekommen sind." Karlis IV Brandenburgu pircis 1378.g.u.t.t.

soda likumu: labā, no kuriem tos laikus bij izņemts nāves sods, lai arī H. pieļauj, ka brīžam miesas sodi tā pielietoti, ka sodītais miris, un viss tas noticis uz norādījumiem no augšienes. Jūsmo viņš, ka Krievijas valdība spējusi daudzas un dažādas tautas, kas agrāk bijušas viena ar otru ienaidā, pārveidot par vienu tautu, it kā no brāļiem sastāvošu. Tāpēc arī Hupelis priecājas, ka krievu valodas mācība top arī Vidzemes skolās piekopta. Tīkami jūtas Hupelis pārsteigts no tos laikus Krievijā dažā ziņā valdošā internacionalisma - ka visi muižnieki - vai krievi, vai vāci, vai tatari - savās privilēģijās vienlīdzīgi; tāpat viņš priecājas par Krievijā valdošo toleranci religijas jautājumos. Vidzemē šajā ziņā valdošo neiecietību H. nosoda. /88/

Krievijas valdība gādājot, ka visi tās pavalstnieki savā zemē varot atrast sev piemērotu peļņu un uztiku, kāpēc tad arī H-s Krievijas valdību nosauc par: "die Glückliche russische Beherrschung."

Savam patriotismam attiecībā pret Krievu valdību, Hupelis uzliek kroni rakstienā. "Über Nestors Zeuchnis von Russlands altem Rechte auf Liefland." /89/ Lai gan rakstiens 88/Vidzemē kāds muižnieks tikai tāpēc vien savu muižu zaudējis, ka, kādā ceļojumā atrodoties, pārgājis katolicismā. 89/Atrodams: Schlegels vermischte Aufsätze und Urteile. Band I. Stück 2, Seite 52

pieder Hupeļa literāriskās darbības sākuma laikam, tomēr tajā spilgti izpaužas autora dziļās simpatijas pret Krieviju un gluži pārsteidzošais simpatiju un patriotisku sajūtu trūkums pret savu dzimteni Vāciju. Rakstiena nolūks - iztirzāt jautājumu, kam vairāk tiesību uz Vidzemi, Krievijai vai Vācijai, pie kam autors atzīst Krievijai neapstrīdami lielākas tiesības uz Vidzemi nekā Vācijai.

Pirms 11.g. simtēnā Vidzemi un Igauniju apmeklējuši gan krievi, gan zviedri, gan dāņi. Abu pēdējo tautu uzbrukumi nesuši laupītāju apciemojumu raksturu. Gluži citādi tas bijis ar krieviem; tie, ielaužoties Vidzemē, nodibinājuši šie apcietinātas vietas un no vietējām tautām kārtīgi saņēmuši tributu. Savu varu par Livoniju tie no neviena nav saņēmuši nedz arī no tās kad atteikušies; tikai pret spiedienu no vāciem, kuŗiem pašiem nekādu tiesību uz Vidzemi nav bijis, tiem nācies piekāpties, bet bez kā savas tiesības zaudētu, vai no tām atteiktos. Visu to Hupelis pamato uz Nestoru. Bet tad attiecībā uz Nestora ziņām uzstāda jautājumus - 1/ vai minēto ziņu par krievu saimniekošanu Vidzemē Nestors maz rakstījis un, ja arī rakstījis, vai pats tiešām ^{zinājis} lietas patiesību. Šādus iebildumus uzskata H. par svarīgiem, jo vairāk tāpēc, ka citos avotos tādu ziņu neesot. Tomēr dažas ziņas, pēc H. domām, uzskatāmas par pareizām arī bez šīm kritikas prasībām. Nestora anaļos aprakstīti daudzu krievu kņjazū

karāejas, kuras apstiprina arī citi avoti. Tā tad krievu
knjazu iebrukumi un tribūta vākšana iespējama un varbūtēja.
Stāstu par Livonijas "uzzēģelēšanu" Hupelis uzliūko par
vācu viltīgu izdomājumu, lai attaisnotu savu iebrukumu
iebrukumu Livonijā un nostādītu to tādā gaismā, it kā
Dieva paša roka tos būtu vadījusi uz Vidzemi, lai šejienes
pagāniem nestu Kristīgas ticības gaismu. Hupelis tajās do-
mās, ka no vācu vēsturniekiem minētais kugis, kas 1158 g.,
vētras dzīts, ieradies Daugavā, esot ne vētras dzīts Dau-
gavas grīvā ieradies, bet apzinīgu kugnieku un tirgotāju
vadīts, kas meklējuši jaunus tirgus vietas./90/

90/Die Deutschen waren listig genug, ihre erste Ankunft in
Liefland unter solchen Umständen zu erzählen, dass der
damalige Aberglaube bald einen höheren Wink, einen Ruf
zur Bekehrung der heidnischen Bewohner und nach einer
noch nicht ganz abgeschafften Schlussart, ein unwider-
sprächliches Recht auf deren Land, Güter und Personen,
darin fand Ein Sturm musste sie auf ihre Fahrt nach
Wisby, bis in den Ausfluss der Düna verschlagen haben.
LaŅge genug hat man auch dieses geglaubt und ohne
Prüfung in neuen historischen Schrift wiederholt....
Wer an die Weite des Weges von Wisby nach Dünamünde
denkt und die Gefahr erwägt welcher bey allen jezt ge-
troffenen guten Anstalten und angelegten Leuchtürmen
jedes Schiff während der engen und sehr unsichern Durch-
fahrt zwischen den Kurischen und Öselschen Spitzen, und
dann auf der rigischen Rehde selbst bey gutem Wetter
ausgesetzt ist, die nothwendig ums J1158. hundertfach
grösser war, der muss glauben, dass das bremische Schiff
mitten im Sturm auf einem unbekanten Wege aus der
augenscheienlichen Gefahr durch lauter Wunder ist ge-
führt und errettet worden, oder dass die Kaufleute ohne
Sturm und Verschlagen, fein und behutsam und vorsichtig
längst den Küsten neue Handlungszweige gesucht und ge-
funden haben. Dass sie bald und aller Arten Land finden
würden, konnten sie im voraus wissen: im Sturm hätten

sie wohl bey Kurland eine zuflucht gesucht. Vielleicht hatten sie schon von Liefland gehört, zumal wenn die Ehstländer nach des Snerro Bericht, durch den Handel wären lange vorher bejant Gewesen". Hupel.

H U P E L Ā rakstu atkarība no

politiskiem apstākļiem Vidzemē

Hupela rakstieni par Vidzemesz zemniekiem-dzimt-
laudīm nenāk, liekas, nejauši no tā spalvas, bet tos izsauc
noteikti apstākļi Vidzemes dzīvē. 1765.g. landtags padarī-
ja zemnieku lietu Vidzemē par vispārējas intereses priek-
priekšmetu, tā ka zemnieku stāvokli vairs neuzlūkoja par
pašu par sevi saprotamu, pie kura nav nekas kustināms.
Hupelis savā pirmā rakstā, kas veltīts Vidzemes dzīvei
"An das lief.-und ehstländische Publikum"/1772/tā tad arī
nevar pāriet garām zemnieku lietām un tām pieskaņas nodaļās
"Menschenvermehrung", "Arbeitsamkeit" un "Die Strafen". Še
Hupelis vēl nesajūt, ka zemnieku stāvoklis tapis par no-
pietnu jautājumu. Visa, tam šķiet, nelaime pastāv iekš tam,
, ka dzimtkungi, paši pilnam nesaprazdami savas saimniecis-
kāšas intereses un saimniecību pašu, apkraujot brīžam savus
zemniekus ar nevajadzīgām nastām, kas tad arī izsaucot
sarūgtinājumu. Pārmērības sodos arī rodoties no kungu ne-
prašanas apieties ar cilvēkiem; kā arī no tam, ka kungi
neapzinoties pilnam savu augsto stāvokli par zemniekiem
un pieļaujot domu, it kā dzimtcilveks-zemnieks būtu spējīgs
savus kungus apvainot. Apvainotajam piedof ir lielo garu

tikums, bet zemnieks taču nemaz nevar savu kungu apvainot -
spriež Hupelis.

Visus savus aizrādījumus zemnieku lietās Hupelis sniedz
it kā rotaļājoties; pēc autora sajūtas, liekas, visas grūtās
lietas pamatā tikai pārpratumi, kuŗi atkal balstas uz nezi-
nāšanu un nesaprašņu. Ar pilnu tiesību Gadebušs šo Hupela
grāmatu pieskaita tām, par kuŗām tas saka "Alle diese
Schriften sind in einem Tone, nähmlich muntern, geschrieben"

Lielāku un nopietnāku vērību zemnieku jautājumam Hupe-
lis piegriež savā darbā "Topographische Nachrichten" it īpa-
ši darba otrā daļā. Še Hupelis izklāsta visu savu plašo Vi-
dzemes un Igaunijas zemnieku dzīves pazīšanu un arī atzīmē
zemnieku jautājumu kā tādu, bet pats tiešas atbildes nedod,
tikai aizrāda uz nepieciešamību pazīt Vidzemes dzīvi un
iekārtu, un, ja kam tas būs, tas tad arī varēs dot atbildi
uz jautājumu par zemnieku brīvleģisšanu: "Wer die hiesige
verfassung hinlänglich kennt, wird viele Fragen bald genug-
tuend beantworten"

"T. Nachrichten" II daļa iznāca 1777. g. un no tā laika
pauzē 13 gadi, līdz kāmēr Oberpāles mācītājs atkal 1790. g.
nopietni aizskar zemnieku jautājumu savās periodiskā izde-
vumā "Nordische Miscellanen" 22 un 23 burtnīcās. Pa starp-
laiku Vidzemes dzīvē bij radušies sarežģījumi, ka atkal
spieda zemnieku jautājumu ņemt nopietnāki. Līdz ar 1783. gadu

pa Vidzemi sāka izplatīties zemnieku nemieri. Gadu vēlāk visa Vidzeme pārņēma no tiem. Nemierus apspiež ar bruņotu spēku un pēc tam sākās zemnieku bēgulošana neparasti lielos apmēros. Bruņotība pieliek visus spēkus to apturēt: slēdz 1783.g. ar Kurzemi līgumu par bēgļu izdošanu, noteic 200 rub. lielu sodu par bēgļu slēpšanu; tura speciālus agentus, kas kaimiņu zemēs uzmeklē izbēgušos zemniekus. Visi šādi apstākļi nepieciešami lika domāt par Vidzemes zemnieku dzīvi; un 1790.g. Hupelis to atkal aizskar rakstā "Das Recht über die Gebietsleute". Še autors aplūko dzimtkunga tiesības attiecībā pret savu zemnieku un it sevišķi ieejoši apraksta tiesību apmērus, tomēr liek lasītājam no-manīt, lai neizlieto savas tiesības visos apmēros. "Was müsste endlich erfolgen, wenn der Willkühr keinen Schranken sieht."

Pēdējais Hupela raksts, kurā aizķerts Vidzemes zemnieku jautājums, ievietots grāmatā "Oekonomisches Handbuch", kas iznāca 1796.gadā. Minētais gads ir ļoti svarīgs Vidzemes Zemnieku jautājuma atrisināšanā. 1795.gadā decembrī noturētā landtagā v. Siverss no jauna iekustināja zemnieku lietu un prasīja no landtaga noteiktus soļus. Landtags, ka zinams, piekāpās un uzdeva konventam izstrādāt zemnieku kl. klaušu un nodevu apmēram jaunus noteiktus principus, kuriem

taļ bij jātop liktiešv priekšā muižu īpašniekiem, pieprasot to domas. Tā tad 1796 gadā ikkatrs muižas īpašnieks bij spiests nopietni apstāties pie noteikta klaušu ievēšanas jautājuma un reizē ar to pie savas patvaļas ierobežošanas. Un tieši šai laikā - 1795 vai 1796. gadā raksta Hupelis savu pēdējo rakstu zemnieku lietā "Von den Gebietsbauern", kurš sava noskaņojumā stipri citādāks, nekā Hupeļa iepriekšējie raksti.

Uz raksta saturu ļoti stiprā mērā atstājuši iespaidu zemnieku nemieri nesenājā pagātnē Vidzemē un to sekas zemnieku bēgulošana, kas tad arī piespieda nopietni domāt par zemnieka stāvokļa pārveidošanu. Jau raksta sākumā autors atzīmē sacelšanās kā senos, tā pēdējos laikos un pat uzskaita rindu muižnieku, kurus sacēlušies zemnieki nosituši/91/ Tāpat arī rakstienā beigās Hupelis atzīmē: "...der Pöbel hin und wieder Gesinnungen äussert, welche eine Behutsamkeit anzurahten scheinen"

91/"Nicht nur unsere ältere Landsgeschichte enthält Beispiele sondern wir haben selbst dergleichen erlebt dass aufgebrachte Bauern so gar an ihren Herren schreckende Rache verübt haben. Ohne an grössere und allgemeinere Empörungen zu denken, welche in unserer ältern Geschichte vorkommen, wird man sich erinnern, dass unter andern der Hr. v. T. von seinen Bauern in kleine Stücke zerhackt, der Hr. V. St. der Hr. v. H. und die Fr. v. B/ eine bekannte Tyrannin/ von ihnen erschossen wurden. Wie vielen Amtsleuten haben die Bauern durch Steinigungen, grosse Prügel, Flinten u. d. g. das Lebenslicht ausgeblasen! Dem einen zerschmetterten sie alle Knochen einzeln und zuletzt den Kopf. Dies berühre zur Warnung.

Visu to vērā ņemot, tad arī H.it sevišķi griež dzim-
kungu vērību uz zemniekiem, kuŗus tas arī tieši nosauc par
muižniecības labklājības pamatu.

"Tikai savu zemnieku rokām muižas īpašniekam jāpateicas
par saviem ienākumiem un dzīves ērtību un zemnieki
tiešām sastāda tā īpašuma svarīgāko daļu"

raksta Hupelis, tūlin pēc tam pāriedams uz zemnieku nemie-
riem, ar to pašu it kā norādīdams, ka nemieru cēloņi meklē-
jami kungu neprātīgā apiešanās ar savu vērtāko mantu - zem-
nieku.

Savos agrākos rakstos H.bij atturējies pievest zemnie-
ku izsūkšanas un izmantošanas gadījumus, kuŗus sekmina no-
teikumu trūkums par zemnieku nastu apmēriem, kā arī splig-
tus gadījumus no kļiedzošām pārmērībām mājas šodos, Tagad
viņš to dara

Atzīmē H.gadījumu, kur muižas īpašnieks licis saviem
zemniekiem samaksāt skādi, kas tam cēlušies miežu vārpām
salūztot pie to novākšanas. Min viņš arī kungus, kas no sa-
92/viem zemniekiem piedzinuši skādi, kas tiem cēlusies caur
pēkšņu atkusni pavasarī, pie kam sapūdēts tiem siens, kas
piedzinuši skādi par kviešiem, kas iesēti nav dīguši, - kas
par rijkuriem iecēlušī savus bagātākos saimniekus tikai
tāpēc vien, lai no tiem saņemtu atpirkšanās naudu "Dieſ war
eine böse Finanzoperation" piezīmē Hupelis. Un visu to
92/Oekonomisches Handbuch 115

autors dara, lai rastu dzirdīgas ausis savam priekšlikumam,
ar kuru tas savu rakstienu nobeidz - brunniecībai pašai
jāizdod noteikumi, kas ierobežo muižas īpašnieku patvaļu
sodu pielietošanā, klausu ziņā un saimnieku izlikšanā no
mājām.

HUPEĻA UZSKATU VEIDOŠANĀS

Ielūkojoties Hupelī kā cilvēkā, redzam - viņā ļoti izkopta tīri humānā sajūta. Dziļa labvēlība pret zemnieku visur nomanāma tā rakstos, Neviens no 18.g.s. Vidzemes publicistiem arī tik dziļi nav ielūkojies zemnieku dvēselē kā H.; neviens arī nav tik dziļi ielūkojies tā laika zemnieka netikumū - laiskuma un žūpības - pamatos un atradis tik mīkstinošus apstākļus kā Hupelis. Zemnieka slinkums tieši izaug no klaušu iekārtas. Kā dabīgu parādību uzlūko Hupelis, ka dzimtcilvēks slinko muižas gaitās iedams, tikai žēl, ka šo pašu slinkumu zemnieks pārnes arī savā pašā dzīvē, spriež Hupelis. Arī žūpības dziļos saimnieciskos pamatus zemnieku dzīvē sapratis Oberpāles vecais mācītājs. Izticis zemnieks daudz grūtāki padodas žūpībai, nekā nonīcis - tāds Hupēja novērojums. Bet reizē ar to Hupelis arī ir 18.g.s. Vidzemes lauksaimnieks ar ļoti dziļām interesēm priekš visām lauksaimniecības un nozarēm un ļoti ciešām saitēm viņš jūtas saistīts ar visu tā laika lielgruntnieku kārtu - muižniecību. Šī izteiktā lauksaimnieka un muižniecības kārtas labvēļa interese arī ļoti dziļa un dzīva Hupelī, kad tas prāto par

zemnieku un tā stāvokli. Zemnieks ir manta un no tā gūstamais kļaušu darbs — visvērtīgākās muižas īpašnieka ienākums. No šīs puses aplūkojot zemnieku, liekas, Hupelī izdušas visas humānās jūtas: var viņš ieteikt nedot līdz bērņus atraitnei-mātei, ja to izprecē ārpus novada; var viņš ieteikt kā labu lietu, pārdot sievietes-vaļinieces pilsētas iedzīvotājiem, jo arī tiem: vajagot darba spēka un kronim jau arī nekādu zaudējumu caur šādu pārdošanu nenotiekot tā kā par sievietēm galvas naudu nemaksā./93/

Hupelī, liekas, cīnas divi spēki: cilvēks, kas nojauš tiesu un taisnību un jūt līdz tam, kam pāri dara, un 18. g. s. Vidzemes muižas īpašnieks, kas mīļ savu muižu, tās saimniecību un interesējas par savu zemnieku, ka savas saimniecības dzīvo inventāru. Tomēr jāsaka, kā tīri cilvēcīgā sajūta pret zemnieku Hupelī ņem virsroku pār sauso saimniecisko interesi, to it īpaši var nojust, kad seko Hupela uzskatu attīstībai, zīmējoties uz cilvēku dzimstības pavairošanu, uz cilvēku pārdošanu, uz mājas pārmācības pielietošanu un uz kļaušu jautājumu

Redzot dzimtcilvēkā muižnieka zemesīpašnieka labklājības galvenāko pamatu, Hupelis visos laikos centies rast padomus, kuri sekminātu dzimstību dzimtcilvēku starpā. Šādā

nolūkā arī Oberpāles mācītājs ieteic sekmināt ģimenes dzīves nodibināšanu caur dažādām kāzu dāvanām it īpaši degvīna un alus veidā; tādas pat dāvanas ieteic Hupelis izsniegt vecākiem uz bērna dzimšanu un šo izdevumu simtkārtīgo atmaksu ieraudzīt bērnos, kuŗi dzimts no tiem vecākiem, kuŗu kāzu sarīkošanai kungs arī ir kaut ko izdevis. Arī formālus šķēršļus, kuŗi izpaužas rakstiskās atļaujās no dzimtkunga puses, kad meitas tiek izprecētas uz kaimiņu novadiem, ieteic Hupelis atcelt.

Bet Oberpāles mācītāja padomi, kā ierosināt dzimtļaudis uz precēšanos, brīžam īsti ciniski. Tā savā rakstā 1772.g. "An das Lief.-und ehstländische Publikum", aizkarojot dzimstības jautājumu, Hupelis raksta, ka rūpīgi un prātīgi "Landvirte" ar kāzu dāvanām alus degvīna veidā un ar tādām pat dāvanām jaundzimušiem ir savos novados dzimstību pacēluši līdz apbrīnojami augstai pakāpei. Pie kam Oberpāles mācītājs nekautrējas ņemt padomu šādā pat nolūkā sarīkot zemniekiem dzīres.

"Ein fröhlicher Tag, ein Traktament dem Bauer am Hofe zu geben, ein Talkus, und wie wenig kostet dieses! äussern wunderbaren Einfluss auf das Kinderzeugen, zu welchem ein abgemartteter hungriger Körper niemals aufgelegt ist. Scherzhafte Freude wird bey eurem Feste die Unschuldige schalkhafte Jugend zu Tänzen einladen auch ältere widerstehen dem anziehenden Beispiele nicht. Alles geht Hand in Hand bis unter Begünstigung der Nacht jeder ermühdete Gast nebst seiner Geliebten der Gesellschaft

entschleicht und der flatterhaften Venus zu eurer Bezahlung ein fruchtbares Opfer bringt."

Bet pieci gađi vĕlĕk H.spriež jau citĕdĕki:"Hingegen wo ein übertrieben strenger Gehorch Armut und Kummer verbreitet, wass soll denn den Sklaven ermuntern sein Geschlecht forzupflanzen? die Vermehrung seiner Familie ist die Vermehrung seiner Leiden und Sorgen. Er fliehet die Heirat....."/94/

Un 1790.g.H.vĕl jo ieejošĕki iztĕlo zemĕs dzimstĭbas patiesos iemeslus:

"Der verarmte hat wenig Lust Kinder zu erziehen, wird bald muthlos und lĕuft von jedem widrigen Vorfall davon oder hĕrt wenigstens auf seine wirtschafft zu treiben. Daher entstehen, wo grosse Strenge herrscht, eben so wüste Gesinder, als wo wŭthende Seuschen das Gebiet menschenleer machen."/95/

Bet 1796.g.H.par dzimstĭbas pacelšanu spriež gluži pĕtĕji tam, kĕ tas savĕ laika spriedis:

"Wo Wohlstand im Gebiete herrscht, da heuraten die Leute ohne Zureden hĕufig, zeugen viele Kinder und erziehen sie zu starken Menschen: diess ist die sicherste vermehrung". - "Ist ein Gebiet verarmt, so kann man zwar den Trieb zum Kinderzeugen welchen hungernde und kummervolle Ehelaute nicht fŭhlen, durch einen ihnen gemachten lustigen Tag, Bauerschmaus, Hofstalkus u. d. g. oder etwa durch ein Geschenk am Brautwein bei der Kindertaufe, zuweilen erregen: oder sie gelangen selten zur rechter Leibestärke, weil sie kŭmmerlich ernĕhrt und doch frŭhzeitig zu schwerer Arbeit angestrengt werden"./96/

Tĕpat arĭ nomanĕma pĕrmaiņa Hupeļa uzskatos par cilvĕku pĕrdošanu. Savos pirmos rakstos viņš pĕrdošanu uzskata

94/Top.Nachr."II.L.p.239. 95/ord.Miscel.22,23.lp.263

96/Oekonomischer Handbuch.L.p.100

kā pašu par sevi saprotamu lietu - kad ļaužu kādā apgabalā par daudz, tad tos pārdod uz apgabaliem, kur to trūkst. Vēl 1790. gadā Hupelis aizstāv pārdošanu, gan ne aiz tīri saimnieciskām vajadzībām, bet kad jāatsvabinās no nelabojama cilvēka. Kad nelietis, pie kuŗa labošanas visi iespējamie līdzekļi izlietoti, nelabojas, bet visu apkārtni dara nedrošu caur zādzībām, tad īsākais ceļš, kā no tāda atsvabināties esot pārdošana, prāto Hupelis. Jo, tiesai nododēt, kunģam jāgādā par viņa uzturu; pie spaida darbiem nododot, kunģis zaudē savu zemnieku, kā darba spēku, tā tad vienkāršākais - pārdot./97/

Bet 6 gadus vēlāk Hupelis gluži citādi spriež par tām pašām lietām. Tagad Oberpāles mācītājs dod padomu brunniecībai galīgi noliegt ikkatru cilvēku pārdošanu, jo pārdošana pazemina cilvēku līdz lopa stāvoklim.

"Lai gan ir iemesli un gadījumi, kas it kā atvainotu cilvēku pārdošanu: starp citu, ja kāds dzimtcilvēks caur savu zaglību apdraud visu apkārtni, vai caur savu nolaidību izjauc katru labošanas mēģinājumu. Kur lai liek tādu nelieti, ja tuvumā mums trūkst cietumu un darba namu? Bet lai nodod tādu uz ilgāku laiku pie kroņa darbiem. Pārdošana pazemina cilvēku līdz lopa stāvoklim, izpostā dīgli katru derīgu sajūtu un bieži vien pieņem nedzirdētas cietsirdības veidu, it īpaši, ja bērnu rauj iz vecāku rokām un pārdod. Kā būtu, ja brunniecība ar lēmumu noliegtu katru pārdošanu, uzliekot noteikumu pārkāpējam augstu naudas sodu brunniecības kasei par labu un nodot pārkāpējus tiesas sodam"/98/

Tāpāt novērojama pārmaiņa Hupela uzskatos par mājas pārģācību. Savā 1772.g. rakstā "An das lief.-und ehstl. Publikum" tas vēl nesajūt nekādas šīs tiesības ierobežošanas vajadzības. Tikai ar saprātu šīm tiesībām jātop pielietotām. Ja soda reti, tad sods atstās jo lielāku iespaidu; sodu uzlikt, jābūt aukstasinīgam, jātura acu priekšā pats ļaunums, kas sodams, ne cilvēks, kas būtu apvainojis to, kas tam sodu uzliet /99/. Arī 2 gadi vēlāk savā plašajā darbā "Topographisches Nachrichten" I Hupelis it mierīgi uzskaita soda veidus, kurus kungi uzliet saviem zemniekiem:

"Parastākie sodi, kurus kungs saviem zemniekiem uzliet par zādībām, nepaklausību un citiem netikumiem, ir dažī pāri rīkšu, pātaga, vai bērnu rīkstes. Atstāj arī viņus uz kādu laiku dzelžos, vai liek tiem ar bluķi pie kājas zem uzraudzības muižā strādāt! Un par pēdējo soda veidu, kur

sods savienots ar darbu muižā, Hupelis, paturēšams acīs saimniecības intereses, spriež "welches eine vorzüglich brauchbare Strafe zu sein scheint"

Jau stipri citādāka ir Hupela sajūta 1790.g., kad viņš šo pašu jautājumu aizskar rakstienā "Von den Berechtigungen der liefländ. und ehstländ. Landgüter" Te Hupelis jau

99/. Wenn wir selten strafen, so hat unser Ernst mehreren Nachdruck; wenn wir nur offenbare Bosheiten bestrafen, so bessern wir, wenn wir so kaltblütig sind, o möchten wir so alle sein! dass wir ohne Grimm strafen und bey der Strenge Mitleid zeigen, so küsst der Verbrecher beschämt die Hand, welche schlägt... Aber ich würde nie mir einfallen lassen, dass mich mein einfältiger beleidigt habe"

(Bauer)

aizrāda, ka mājas pārmācība brīžam bijusi tik briesmīga, ka sodamais, ja ne pašā soda brīdī, tad drīz pēc tam miris, un ka kungiem rodas iespējamība ar ārstu palīdzību izvairīties no likumā paredzētiem sodiem par šādām pārmērībām. Vaino Hupelis arī pašus kungus, bet tikai par to, ka par daudz lielu varu dodot vagāriem un citiem darba uzraugiem, kāpēc arī notiekot pārmērības./100/

Bet gluži citāda sajūta mums dvēš pretī no 1796.gadā iespiesta Hupela raksta "Zur Erhaltung und Verbesserung der Landgüter". Te Hupelis stāsta, ka par pārkāpumiem, vai izspiestu atzīšanos doti 300 koki, pie kam pat pēc dažām dienām šāda spīdzināšana no jauna atkārtota. Pieved Hupelis arī gadījumus, kur zemnieks tā spārdīts un dauzīts kājām, ka uz vietas miris, bet ārsts izdevis apliecību, ka zemnieks miris no triekas ķerts; stāsta Hupelis par kungu.

100/"Zuweilen mag wohl wo der Kläger zugleich Richter ist, dass Mass überschritten werden; man hat sogar Vorfälle, dass der mit Ruten, oder mit Peitsche, oder mit Fussstößen scharf gezüchtigte Bauer, wo nicht unter der Bestrafung, doch bald hernach gestorben ist. Dies muss der Kirchspiel-Prediger zwar angeben: wenn aber die Kreisärzte bey der Besichtigung befinden, dass die Schläge nicht tödtlich gewesen sind, oder ein altes Übel die Ursache des Todes seyn mag, so kann der Richter nicht verfahren.- Billig sollte niemals einem beichtsinnigen, unwissendem, gefühllosen und stolzen Wirtschafts-Aufseher freie Hand in der Bestrafung gelassen werden, weil sonst Ausschweifungen unfermeidlich sind."

Nord.Miscel.22,2 1.p.260,261.

kam tā iepatikusies pēršana, ka tas nevien savus, bet arī svešus zemniekus pēris un pat savam pārvaldniekam un vācu amatniekiem draudējis sist. Visu to Hupelis, liekas, pieved, lai panāktu vienu lietu - lai landtags iznestu lēmumu, kas ierobežotu patvaļu mājas pārmācībā un palīdzētu tiesām no teikumu pārkāpējus saukts pie atbildības./101/

101/"Die Hauszucht ist gesetzlich erlaubt, auch in der gegenwärtigen Lage notwendig. Unsere Niederlandgerichte sehen in vielen Gegenden darauf, dass sie nicht übertrieben werden, aber nicht alles kommt zu ihrer Kundschaft. Selbst bei erhobener Klage weiss der Herr, wenn er zu weit gegangen ist, sich bald zu rechtfertigen; -/Da N.N. mit seinem gestiefelten Fuss so heftig einen Bauer schlug, dass er vor ihm starb, so gab der Wundenarzt ein Attestat; dass letzterer am Schläge gestorben sey. Dies schützte gegen gerichtliche Verfolgung -/ daher hört man wohl noch von Fällen, da ein Bauer, vielleicht wegen eines kleinen Versehens, oder um eine Geständniss zu erpressen mit 300 harten Stockschlägen belegt wurde. Ein Gewisser Mann hatte sich dass Prügeln so angewöhnt, dass er auch fremde Bauern, wenn sie nicht genug auswichen, geradezu prügelte; gar seinen Amtmanne und deutschen Professionalisten /welche dergleichen nicht gewohnt sind, mit Schläge bedrohte/ ein Glück, wenn die Operation nicht nach etlichen Tagen wiederholt wird, wie bei mancher Brautweins küche geschehen ist!! Solchen Grausamkeiten jeden Schlupfenwinkel hinlänglich zu versperren, mochte freilich ein schweres Problem sein: doch werden beilsame Landtagbeschlüsse nicht ohne Frucht bleiben, sondern den Niederlandgerichten zur Stütze gereichen"

Oekonomisches Handbuch I 127

Arī stipra pārmaiņa novērojama Hupelā uzskatos par zemnieku kļaušām. Savos pirmos rakstos, aizkarot zemnieku postu, viņš tā iemeslus galvenā kārtā ierauga nelaimēs, kuŗas nav atkarīgas no cilvēkiem, ka p.p. - neražā un lopu sērgās. Bet 1790.g. Hupelis spriež citādi: kur ļaudis pārāk apgrūtināti kļaušūmastēm, tur zemnieku mājas tukšas, cilvēku maz, it kā kad sērgas būtu plosījušās. Un tai pašā rakstienā /102/ Hupelis izsaka savu vēlēšanos pēc noteiktām kļaušām, kuŗas dzimtkungs nevarētu pārkāpt"

"Sīki noteikti priekšraksti kļaušām, kuŗus neviens dzimtkungs nedrīkstētu pārkāpt, būtu nenoliedzami derīgi, it sevišķi dažu vieglprātīgu īpašnieku dēļ un vēl vairāk viņu daudz vieglprātīgāko pārvaldnieku dēļ" /103/

Bet 1796.g., rakstot par kļaušām, Hupelim pavisam citāds tonis, tajā izpaužas nepacietība."

"Pie kļaušām valda par daudz patvaļas; tāpēc gandrīz katrā muižā tās prasa pēc savas normas. Nepietiek, ka senās vaku grāmatās noteiktās dienas vairāk kā dubultotas; palīgasaimnieku - un citām izdomātām dienām nav gala. Tāpēc arī mūsu zemnieku lielā nabadzība, it sevišķi igauņu, tāpēc viņu mazdūšība un bieži redzams ienaids"

/104/

102/"Daher entsehen wo grosse Strenge herrscht so wüste Gesinder als wo wütende Seuchen das Gebiet menschenleer gemacht haben." Nord. Miscel. 22, 23 L.p. 263

103/Jbidem 266, 267

104/"Bey den Frohndiensten herrscht gar zu viel Willkür; daher werden sie fast auf jedem Hofe nach einer verschiedenen Norm gefodert. Nicht genug dass man die ein alten Wackenbuche angesetzten Tage mehr als verdoppelt hat; die Hülfis- die Wirts- und andere erdachten Tage sind zuweilen zahllos. Daher die Armuth inseres Landvolks, sonderlich der Ehsen, daher die Muthlosigkeit, oder oft sichtbares Hass"

Dažas Hupela rakstos izkaisītas atzīmes atļauj ielūkoties viņa domās par to, kāda iekārta būtu vēlama Vidzemes un Igaunijas zemniekiem. Pirmā šāda Hupela vēlēšanās pamirdz viņa rakstos 1777. g. Rakstā viņš, kā katrs saimniecības veids, kuru muižas piekoptu, arvien būs apgrūtinošs pie pašreiz pastāvošās iekārtas, arī tad apgrūtinošs, ja zemnieki iztikuši un muižai tiem nav jālīdz.

"Sie würde aufhören es /beschwerlich/ zu sein, mancher Possessor sich als einen kleinen Fürsten ansehen, wenn unsere Bauern ein unbewegliches, wenigstens ein sicherer Eigentum, und eine bessere Einrichtung bekommen könnten, jetzt ist schwerlich daran zu denken." /105/

1790. gadā Hupelis raksta, ka daži dzimtkungi saviem zemniekiem klausu vietā ievēduši rentesnaudas un pie tam atzīmē: "Die Zeit mag lehren, ob es in die Länge und sowohl zum Vorteil der Herrn als der Bauer Glückt. Für letztere gebe es ein Vorgeschmack der Freiheit." /106/ Var nojaust, ka uz rentes attiecībām starp dzimtkungu un zemnieku Hupelis lūkojas kā uz brīvības priekšpakāpi.

1796. gadā Hupelis šajā virzienā izteicās vēl noteiktāki. Rakstienā "Zur Erhaltung und Verbesserung eines Landgutes" tas stāsta: daži zemnieki, kas attālāki no muižas dzīvo, Vidzemes latviešu daļā no klausām pārgājuši uz nodevām naudā vai graudā un šādu jaunu atkarības veidu nostiprinājuši ar kontraktiem, pie tam atzīmē Hupelis, ka caur šādu

105/Top. Nachr. II 244. 106/Nord. M. 23, 23 Seite 269

rīcības veidu dzimtkungs no zemnieku izdzinēja top par kungu šai vārda tiešākā nozīmē, bet zemnieks par godājamu rentnieku.

"Ein vorgeschmack wie man vielleicht künftig wir - tschaften wird, wenn die Leibeigenschaft oder wenigstens der wittkürliche Frohndienst wegfiel" /107/

Hupelis ar saviem uzskatiem zemnieku lietās nav bijis viens. Tā tuvākie domu biedri - W. Friebe un kāds vārdā neminēts Vidzemes landrāts /"ein liefländischer Landrath"/ Viņu raksti zemnieku jautājumā ievietoti Hupeļa izdevumos, bet nekā kulturvēsturiska no zemnieku dzīves nesniedz. Tikai zemnieka novērtējums no intelektuālās puses pārāk zems. Tā, piemēram, pie Friebes-

"Er /zemnieks/ und gewiss mehr als 7/8 derselben denkt nicht viel vernünftiger als sein Pferd, das er Mechanich zu lenken versteht" /108/

Nekad Hupelis ko tam līdzīgu nebūtu varējis uzrakstīt. Zemnieku atlaišana brīvībā būtu sabiedrībai pie toreizējiem apstākļiem mēris - spriēž Friebe; tie vēl paturāmi zem aizbildniecības, bet jārūpējas par tiem; bērni pat skolās apmācāmi dažādos darbos vērpsanā un adīšanā, un tas būtu labāki, nekā "dass sie den ganzen Tag bey dem Catechismus schwitzen".

107/"Ökonomisches Handbuch" I. 1.p.116

108/"Nord.Miscel." 18.19 "Erster Anfang der Cultur" der liefl. Bauern"

Anonimais landrāts, kuŗa rakstiens ievietots "Topograph. Nachrichten" III-šā daļā /1782/ ir tādos uzskatos, kādos bij Hupelis 80-tos gados. Landrāts ir mierā ar tā laika zemnieku tiesisko stāvokli un it sevišķi priecājas un ir lepns uz landšagā 1765.g. iznestiem lēmumiem zemnieku lietās. Dzimtbūšanas atcelšana vēl nevietā, tā kā tādā gadījumā zemnieki pamestu laukus un nodotos vieglākam darbam, caur ko ciestu visa sabiedrība. Tikai vēlams, ka zemnieku saimniecības pārietu no tēva uz dēlu, un ka dzimtkungs ne citādi varētu saimnieku izlikt no tā mājām, vai pārdot, ka tikai, kad tas nelabojams palaidnis, un tad arī tikai uz ciema vecāko "Gemeinde Elteste" lēmuma pamata. Cilvēku pārdošanu veselām saimēm un pa vienam, tikai nešķirot laulātus ļaudis, landrāts uzskata vēl par nepieciešamu. Visa nelaime zemnieku lietās pastāv iekš tam, ka vēl ne zemnieki, ne dzimtkungi pilnam nesaprot savas savstarpējās attiecības, tiesības un pienākumus. Bet landrāts tie, ka ar laiku tas iestāsies.

Savas attiecības pret landrata domām Hupelis izsaka gala piezīmē:

"Diese Urteile und Gedanken eines einsichtsvollen und patriotischen Mannes aus dem Niederländischen Adel, habe ich mit Vergnügen ganz eingedruckt, da hiesige und Ausländer eine Belehrung darin finden können."

V I D Z E M E S Z E M N I E K I
H U P E Ļ A
R A K S T O S u n Ī S T E N Ū B Ā

No 18.g.s. Vidzemes publicistiem Hupelis vairāk nekā citi rakstījis par Vidzemes zemniekiem. Tā laika Vidzemes iekārtas jautājumos Hupēļa rakstus uzlūko par visdrošāko un pilnīgāko avotu, atliek noskaidrot Hupēļa uzticamību tā laika zemnieku dzīves raksturojumos.

Šajā ziņā Hupelim par labu runā daudz apstākļi. Pie Hupēļa nevar saskatīt nekādas īpatnējas tendences, kurai tas sekotu, rakstot par zemnieku dzīvi, kā tas ir it sevišķi pie Eizena un arī dažā ziņā pie Jannau'a. Vienīgais Hupēļa nolūks ir iepazīstināt lasītāju ar Vidzeme: "Liefland verdient eben so gut als manche andere Länder eine nähere und richtigere Bekantmachung" raksta Hupelis T.Nachr. I-ā daļā un savās vēstulēs Fischeram viņš raksta, ka tā literariskās darbības vienīgais nolūks ir rādīt, kā arī Vidzemē ir ļaudis, kas nodarbojās ar zinātnēm. Bez tam vēl zemnieku dzīve Hupēļa darbos tikai starp citu aizkārta. Autoru interesē visa dzīve viņa jaunajā dzimtenē un pie tam vēl it sevišķi lauksaimniecība, un abas šīs intereses tad arī to pieved tuvu zemnieku jautājumam. Hupēļa plašā interese pie visām dzīves parādībām arī runā par labu tā objektivi-

tātei. Atliek tikai jautāt, vai interešu plašums pie Hupela nav tikai veicinājis informācijas paviršību un seklumu? Igauniski Hupelis pratis, latviski nē, lai gan viņš dažus latviskus vārdus ņemas paskaidrot. Lūdzot vēstulē Fischeri pēc la tviešu tautas dziesmām, Hupelis piezīmē: "Mit wörtlichen Übersetzung.... Nur deutlich geschrieben." /109/

Krājot materiālus savam plašajam darbam "Topographische Nachrichten", Hupelim nācies daudz vietas apceļot /kāds vecs cienijams vidzemnieks, kas savās jaunības dienās kalpojis zviedru karaspēkā kā ceļa vadonis un pats sev pagatavojis Vidzemes karti, to devis Hupelim lietošanai/ un tā tad redzēt zemnieku dzīvi dažādās vietās; bez tam uzticami amata biedri un citi pazīstami piegādā Hupelim paskaidrojums uz daudzajiem tā jautājumiem. Tā tad pieredzējumu un informācijas nebūs Hupelim trūcis. Jau tāpēc viņa Vidzemes zemnieka raksturojums un tā apstākļu apraksts būs jāuzskata par diezgan tuvu stāvošu īstenībai. Pie tam arī Hupela zemnieka raksturojums apvieno tos raksturojumus, kurus mums sniedz Eizens un Jannau's.

Lai gan viņu raksti stipri tendenciozi, jo abi cenšas rādīt dzimtbūšanas samaitājošās sekas. "Nichts ist sorgloser als ein liefländischer Bauer", raksta Eizens. Zem bez-

rūpības droši vien domādams zemnieku ^{arī} žūpību. Arī Hupelis daudzās vietās min zemnieku bezrūpību, bet to tikai neiztēlo ka viņu rakstura pamatā ipāšību, bet kā tādu, kuŗu izsauc un veicina dzimtcilvēka smagā dzīve. Arī par žūpību pie zemniekiem Hupelis raksta, bet arī zin atzīmēt "Leute, die sich wohl stehen, sieht man seltener betrunken" / "An das lief- und ehstländisches Publikum." /

"...Eine unaufhörliche Faulheit und Verdrossenheit der Bauer zu aller Arbeit" - teic kādā vietā Tormas mācītājs. - Arī Oberpāles mācītājs to novērojis - "Des Bauern, doch nicht aller, Lieblingsleidenschaft ist Faulheit. Insgemeinen bemerkt man mehrere Nachlässigkeit bey Arbeiten ex officio -: Kein Wunder, wenn der Bauer auf dem Hofe faul ist; nur Schade, dass die hier angewöhnte Frägheit ihn auch nach Hause begleitet." /110/

Bet vērā ņemot lielo darba daudzumu, ko no zemnieka prasa,

Hupelis raksta: "Oft muss man sich wundern, wie ein Kerl nebst seinem Weibe alle geforderten Arbeitstage und zu Hause die eigene Wirtschaft bestreiten kann... Wie viel müssen die Weiber in einigen Gegenden des Winters für ihren Hof spinnen!" /111/

"Die Völlerey ist auch eine von den Hauptlastern" - saka Eizens - . Arī Hupelis par to raksta, bet tikai gluži citādā apgaisojumā: "

"In der Rache, selbst unter sich, kennen sie keine Gränzen und begehen mit kalten Blute einen Totschlag, den sie sonst für das grösste Verbrechen halten. Lügen, Fluchen und Schwören geht unter ihnen sehr im Schwung" /112/

110/ "An das lief.- und ehstländ. Publikum" Nodaļa "Die Arbeit-samkeit" .111/ "Top. Nachr." II, nod. "Von Bauernländern, der Bauernr Gehorch und Abgaben."

bet Hupelim šē tūlin nāk prātā senie grieķi, pie kuriem dievošanās un lādēšanās arī bij parasta. Bet tūlin arī atzīmē Hupelis lielo cieņu un bijību, ar kādu zemnieki izturas pret tiesas zvērestu.

Eizens zemnieka raksturojums, var sacīt, sedzas visumā ar Hupela zemnieka raksturojumu, ja atsevišķās parādības, no viena raksturojumā salīdzina ar atsevišķām parādībām no otra. Tikai kopiespāids, kuri saņem no katra raksturojuma par sevi, ir gluži savādāks.

Vēl vairāk Hupelis saskān ar Jannau'u, jo pēdējais jau arī neskatās uz Vidzemes zemnieku tik tumši, kā Eizens. Ar Jannau'u Hupelis daudz reiz pat spriedumos sakrīt.

"-der noch gar nicht kultivierte Bauer, würde so wie er izund denket, die Rechte des Freygebohrenen misbrauchen, und die plötzliche Veränderung sein Unglück werden. Aber ihm den wahren Sinn der Freyheit fühlbar machen, und den Bauern dahin bringen, dass ihm seine LeibEigenschaft so angenehm werde wie ihm z.B. aus Gewohnheit das Stückhen Land geworden ist, a uf dem er gebohren würde, und ihm mit freyem Willen eigen machen - das wäre eine Wohltat." /113/

Ļoti līdzīgi spriež arī Hupelis, arī viņa nolūks ir veidot zemnieka tiesisko stāvokli un caur to viņa apstākļus, kā tas savu dzimtcilvēka stāvokli vairs nesajustu kā slogu.

"Nochmahls widerhole ich laut, die Fehler unserer Bauer sind nicht angebohren sondern durch die Strenge der Leib-eigenschaft angeerbt" /114

113/"Geschichte d.Sklaverey" 119.120

114/ Ibidem 112.113

Gluži tāds arī ir Hupēļa uzskats. Trim paaudzēm būtu jāpau-
iet, līdz kāmēr šie, mantošanās kārtā saņemtie, un no dzimt-
būšanas kultivētie netikumi izzustu zemnieku starpā.

Tā 18.g.s. Vidzemes zemnieka rakstura un dzīves attē-
lojums pie Hupēļa vispārīn saskan ar tiem aprakstiem, ku-
rus sniedz Eizens un Jaņnau's, tikai Hupēlis ir nesamēro-
jami daudzpusīgāks savos novērojumos un objektīvāks savos
spriedumos, kadēļ arī viņa zemnieka dzīves un apstākļu
attēlojums uzlūkojams par tuvāki stāvošu īstenībai nekā
pārējie. Tikai Hupēlis nav vēl pienācīgi izmantots, no-
skaidrojot 18.g.s. Vidzemes zemnieka tikumisko seju un tā
dzīves apstākļus. Pat tāds Vidzemes pagātnes pazinējs kā
Transsehe Roseneck raksturo tā laika latvieti šā: "Der
Lette war ferner, nach zeitgenössischen Schriftstellern
misträulich und Kriechend, unterwürfig dem Deutschen ge-
genüber, fühllos und roh, abergläubisch und bodenlos faul
und leichtsinnig." Nesaprotami, kā, pazīstot Hupēli, var kā
raksturīgas pazīmes atzīmēt "fühllos und roh", kur Hupēlis
raksta

"Gegen Gerechtigkeit und Güte sind unsere Bauern nicht
unempfindlich, obgleich man sie dessen aus Missverständnis
beschuldigt"/115/ un "Gewiss, wer sie /die Bauern/ für
arg und fühllos hält, der thut ihnen grosses Unrecht;
aber wir machen sie vielleicht zuweilen arg und ge-
fühllos/116/

Tāpat, zinot Hupēli, pie vispārīgām raksturīgām īpašībām

115/"Ökonomisches Handb." 101.-116/ Ibidem 231.

nevar pievienot "bodenlos faul". Hupelis, uzskatītot darbus, kopus jāprot zemnieci, saka " : Beweis genug, dass unsere

Bauerweiber viele Deutsche beschämen; die Lettinen weben und spinnen ungemehngut. Eine Dirne, die nicht dergleichen Arbeiten versteht, hat wenig Hofnung einen Mann zu bekommen; "/117/ Un " Oft muss man sich wundern, wie ein Kerl nebst seinem Weibe alle gefoderte Arbeitstage und zu Hauze die eigene Wirtschaft bestreiten kann..."

Tad, rakstīdams par zemnieka dzīves apstākļiem 18.g.s. otrā pusē, Transehe Roseneck uzstāda jautājumu, vai 1765.g. landtaga rīkojumi savu mērķi sasnieguši - likt muižniekiem ieturēt mērenību mājas pārmācībā un izsakas šādi:

"Es lässt sich schwer nachweisen, ob diese Verordnung von Einfluss gewesen ist oder nicht, da fast alle Schriftsteller wegen der ausgesprochenen Tendenz ihrer Schriften nur wenig Anspruch auf historische Glaubenswürdigkeit machen können". "Auch Hupel spricht von der Roheit gegenüber den Bauern, hauptsächlich von seiten der Amtleute und bauerlicher Aufseher und rät den Gutsherrn jenen nicht zu erlauben Bauern zu züchtigen." /118/

Hupeli autors jau nepieskaita pie tiem, kam "Ausgesprochene Tendenz" /119/ *un taisni viņš savā pēdējā darbā* pieved kļedzošus piemērus no pārmērībām šajā ziņā un ieteic landtagam šajā lietā izņest ierobežojošus lēmumus, kas palīdzēt tiesām vainīgos saukt pie likumīgas atbildības. Vis tas rāda, ka 1765.g. landtaga lēmumi patvaļu mājas pārmācībā nav ierobežojuši.

Par apiešanos ar zemniekiem runājot, Transehe Roseneck
117/ Topog. N. II. 1. p. 149. - 1189 "Gutsherr und Bauer in Livland
193.
119/ "Ökonomisches Handbuch" 1796.

domā, ka vispārim tā uzlabojusies, pateicoties kontaktam ar Vakarēiropu. /120/ Tomēr ar Hupeļa novērojumiem tas nebūt neskarīt. Savā pēdējā 1796.g. izdotā darbā Hupelis ļoti drūmi tēlo tieši šo zemnieku dzīves pusi. - Saimnieku līdz ar puisi un meitu spiež degvīnu dedzināt, pie kam pat nedod vajadzīgā rauga, aizbildinādamies, ka tas dārgs. Ar sašutumu Hupelis raksta par šo lietu:

"Die Ausflucht, dass künstliche Hefen viel kosten ist sonderbar. Soll denn der Bauer, der ohnehin Last genug trägt, seinem Herrn zum einträglichen Brandweinbrand etwas schenken?"

Par lielo darbu, kas uzlikts zemniekam caur degvīna dedzināšanu, un kas tam nekādā veidā netop atlīdzināts, Hupelis izsaucas:

"Wer berechtigt uns ihm solche Lasten Aufzubürden?"

Pēc Hupeļa novērojumiem klausu dienas laikā no 1860.g. līdz 1790.g. visur dubultojušās /121/, kādēļ tas arī teic "die Hülf-, die Wirts- und andere erdachten Tage sind zuweilen zahllos"

Tā tad, ņemot vērā Hupeli, nekādā ziņā nevar piekrist domām, ka Vidzemes zemnieku dzīves apstākļi 18.g.s. beigās būtu kaut kā uzlabojušies, tie vēl jo pasliktinājušies.

--- BEIGAS ---

120/"Im Allgemeinen wird man Annehmen können, dass seine Besserung eingetreten ist, denn einerseits verbreiteten sich - durch dem Kontakt mit Westeuropa-immer mehr freisinnige Ideen unter den livländischen Adel."

121/"öekonomisches Handbuch" 107.

Filologijas un filozofijas fakultātei

prof.R.Vipperā

Atsauksme par J.Rīsa knga rakstu

"AUGUSTS VIILHELMS H U P E L I S un Vidzemes

zemnieki XVIII.g.s.otrā pusē tā rakstos"

Rīsa knga raksts ir A.V.Hupeļa, šī XVIII.g.s. izcilus rakstnieka, uzskatu ļoti plašs un ieejošs raksturojums. Ievadā Rīsa kgs noskaidro sabiedriskos un literāriskos apstākļus XVIII.g.s.60-tos un 70-tos gados: Eizena, Šulca un Mēka uzskatus - Hupeļa laika biedru tā darbības sākumā. Izklāstījis biogrāfiskās ziņas par Hupeļi, tas pāriet uz sava darba galveno daļu, uz Vidzemes zemnieku dzīves aprakstu pēc Hupeļa rakstiem: še atzīmēta rakstnieka novērošanas spējas, tā mīlestību uz konkrēto /salīdzinot ar Eizenu/, viņa uzmanīgā izturēšanās pret vienkāršo ļaužu likteni. Tālāk Rīsa kgs noskaidro Hupeļa uzskatus par zemnieku stāvokli un par iespējamām, vai vēlamām reformām viņu iekārtā: šajā gadījumā jāatzīmē Hupeļa īpatnējs pasaules uzskats, ka jūtot līdzī zemniekiem, tas tomēr par nepieciešamu atrod dzimtbūšanas piepaturēšanu. Nodaļās "Hupelis kā personība", "Hupeļa rakstu atkarība no politiskiem apstākļiem Vidzemē", "Hupeļa uzskatu veidošanās" Rīsa kgs parāda, ka Hupeļa uzskati nepalika visu tā dzīves laiku vienādi, bet attīstījās, pastiprinoties zīmpatijām uz reformām. Beigu nodaļā "Vidzemes zemnieki Hupeļa rakstos un īstenībā" Rīsa kgs izdara savu izvedieni kopsavilkumu, līdzās ar to raksturodams arī Hupeļa rakstus kā galvenākos un uzticamākos avotus XVIII.g.s.zemnieku dzīves noskaidrošanai.

Atzīstu Rīsa kga rakstu par ļoti apmierinošu.

R. Vippers

24 mart 1931